

*The Journal of Academic Social Science Studies*

**JASSS**

*International Journal of Social Science*

Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3495>

Number: 54 , p. 179-204, Spring I 2017

**Yayın Süreci / Publication Process**

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date - Yayınlanma Tarihi / The Published Date

23.02.2017

25.03.2017

## **TÜRKİYE'DE POLİTİK DEĞİŞİM VE SİYASİ ELİTLER** **Merkez-Çevre Kuramının Gözden Geçirilmesi ve Türkiye'de Bir** **"Elit Koalisyonu Olarak Yeni Elitler"**

*POLITICAL TRANSFORMATION IN TURKEY AND THE POLITICAL ELITES*  
*A Revision Of The Theory Of Center-Periphery And The "The New Elites As An Elite*  
*Coalition" In Turkey*

Yrd. Doç. Dr. İhsan Kurtbaş

*Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü*

### **Öz**

Türkiye'de politik değişimi ve yöneten-yönetilen güç-iktidar ilişkilerini açıklamak üzere tek bir parametreden hareket edilecek olsa, kuşkusuz bu, elitlerin döngüsü olurdu. Bu konunun izini süren ilk ve en önemli çalışmalardan biri, Şerif Mardin'in merkez-çevre kuramıdır. Mardin Türk siyasal hayatının bir döneminin; toplumdansoyutlanmış bir merkezin, tepeden inme yönetim tarzı ile halka rağmen halk için kararlar aldığı ve uyguladığı, patronaj ilişkisine dayanan bir anlayış üzerine kurulu olduğunu söylemektedir. Merkez-çevre ilişkisinde halk, seçimler vasıtasıyla siyasi elitleri iktidar yapma gücüne sahipse de, onları muktedir göremiyordu. Halkın belirlediği iktidarlarmuktedir olanlar arasındaki bu örtüşmezlik, halk nezdinde bir yabancılaşmaya ve temsil edilememe hissine yol açıyordu. Türk siyasal hayatında Doğulu-Batıcı mücadelesine de ışık tutan merkez-çevre kuramı, döneminin sosyal ve siyasal gerçeklerini açıklamada oldukça kullanışlı olsa da; artık güncel siyaset açısından son derece yalınkat ve anakronik kalmaktadır. Bu bağlamda, bu çalışmanın temel iddiası, Mardin'in kuramındaki, merkez elitlerinin çevreden gelen yoğun ve şiddetli difüzyon etkisine (daha fazla) karşı koyamadığı ve zamanla merkez-çevre arasında bir yer değiştirme şeklinde keskin bir elit dönüşümünün yaşandığı yönündedir. Böylece Türkiye'nin güncel elit yapısı, yeknesak, insicamlı bir yapıya sahip keskin ikili kutuptan; ana omurgasını çevreden gelen muhafazakâr, orta sınıf kökenli, iyi eğitilmiş, farklı iktisadi-sosyal ve ideolojik kesimlerden elitlerin oluşturduğu bir "elit koalisyonu"na doğru evrilmiştir. Bir elit koalisyonu olarak "Yeni Elitler"; önceden iktidarı belirleyen, ancak onu muktedir kılamayan geniş halk kitlesinin, hem iktidar yaptığı hem de muktedir gördüğü tarihsel, sosyolojik ve siyasi bir gerçekliktir.

**Anahtar Kelimeler:** Politik Değişim, Siyasi Elitler, Merkez-çevre kuramı, Elit koalisyonu, Yeni Elitler

### Abstract

If one wants to explain the political change and the relations between the rulers and the ruled in Turkey by a single parameter, that would certainly be the cycle of the elites. One of the primary and most important studies tracing this issue is Şerif Mardin's theory of the center and periphery. Mardin argues that a particular period of Turkish politics is based on a mentality of patronage in which a center isolated from the society takes decisions and acts upon them from above for the people despite the will of the people. Although the people had the power to bring the political elite to the power through the elections within the confines of the center-periphery relationship, in fact they could not render these elite capable of enjoying this power in practice. The discrepancy between the people who are in power and those who are competent to rule in practice caused alienation and a feeling of not being represented among the people. Although the theory of center-periphery which also highlights the struggle between the Eastern(ist)-Western(ist) in Turkish politics was practical in explaining the period during which it was articulated, it is today quite simplistic and anachronistic vis-a-vis the contemporary political realities. In this context, the main argument of this study is that the elites of the center could not resist the intense and strong effect of diffusion coming from the periphery and that an elite cycle took place in the form of a "change of place" among the center and the periphery. Thus the contemporary elite structure evolved from a sharp, uniform and coherent dichotomy of elites to an "elite coalition" which is mainly comprised of the conservative, middle class originated, well-educated people of different economic, social and ideological backgrounds. The "New Elites" as an elite coalition is such a historical, sociological and political reality that it can be argued that before, the large number of people who used to bring the elites to power but could not render them able for ruling, brought the elites both to power as well as rendered them able for ruling.

**Keywords:** Political Change, Political Elites, The Theory of Center-Periphery, Elite Coalition, The New Elites

### Giriş

Siyasetin ana temalarından biri devlet, diğeri iktidar konusudur. İktidar devlete, devlette iktidara içkin olduğundan; asıl konu devlette kimin iktidar olduğu ve iktidarın nimetlerinden kim(ler)in faydalandığı hususudur. Bu açıdan siyasette iki temel taraftan söz edilebilir. Bunlardan biri, küçük bir gruptan oluşan, iktidarın nimetlerinden faydalanan ve toplumun çoğunluğu üzerinde orantısız emretme gücüne sahip olan elitler/seçkinler; ikincisi ise onların yönettiği ve toplumun çoğunluğundan oluşan halktır.

Fransızcadan Türkçeye geçen elit(izm) kelimesi, seçmek anlamındaki Latince, "eligere" sözcüğünden gelmektedir. Sosyolojik olarak servet, iktidar ve prestij bakımından üstün düzeydeki insanları ifade etmek için kullanılan elit kavramı, Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde, "bir toplumda saygın ve etkin mevkilerde bulunan ve toplumun

eğitim, ekonomi, siyaset, askeriye, din, sanat vb. alanlarıyla ilgili etkinliklerin denetimini elinde tutan üstün, mümtaz, mütena anlamlarında kullanılmaktadır.

Bu tanımlardan hareketle, toplumda, siyasi elitler, bürokratik elitler, devlet otoritesini elinde tutan elitler, ekonomik elitler, dini elitler, medya elitleri ve yahut bilgi elitleri (entelijansiya) gibi çeşitli elitlerden bahsedebiliriz. Ancak bu çalışmanın temel tartışma alanı siyasi elitlerdir. Siyasi elit; toplumda, kaynakları organize etme, siyasal kararları alma ve onları uygulama erkine sahip olmak yoluyla iktidarı elinde bulunduran, birbiriyle farklı şekillerde ve ölçülerde rekabet halinde olan sayıca küçük küme(ler)dir. Bu bakımdan bir toplumda, ekonomik, kültürel, dini ve askeri açıdan seçkin olan her kimse, siyasal açıdan elit olmayabilir. Siyasal elit, toplumda siyasetle ilgilenen seçkin kimselerdir. Siyasal elitleri iktidar sahibi olanlar ve olmayanlar şeklinde

bir ayrıma tabi tutmak, son derece işlevsel olacaktır. Böylece iktidar sahibi siyasal elitler, devlet içinde üstün bir yer tutma, toplumsal nimetleri bölüştürme ve hatta iktidarın nimetlerinden faydalanma hususlarında daha fazla güç ve etkiye sahipken, iktidar sahibi olmayan siyasal elitlerin bu şansı ya iktidar sahibi siyasal elitlere göre daha sınırlıdır ya da hiç yoktur.

Türk siyasal hayatı açısından, elitlerin dolaşımı/döngüsü ve sosyopolitik rolü/önemi ve elitler arası mücadeleler anlaşılmadan, Türk siyasal hayatı da anlaşılamaz. Tarihsel olarak, Osmanlı’daki modernleşme çabalarıyla aynı döneme denk gelen elit gerçeği, o günden bu yana etkisini ve önemini arttırarak devam ettirmiştir. Bu konuda Özbudun (1995), Frey’den alıntılıdığı bir yazısında, yakın zamanlara kadar Türkiye’nin politikasının, belli başlı bütün açılardan, seçkinler politikası olduğunu söyleyerek, gelecekte bu perspektif yetersiz kalacaksa da, hala Türk politikasının akışını büyük ölçüde, siyasal seçkinler üzerinde odaklanmak suretiyle incelemenin mümkün olduğunu ifade etmektedir.

Türk siyasal hayatında elit değişimi ile ilgili, akademik yazında, Szyliowicz’in (1995) de ifade ettiği gibi, temel ve bir dereceye kadar birbiriyle çelişen iki yaklaşımdan söz edilebilir: “Bu yaklaşımlardan ilki, seçkinlerin dolaşımını vurgular ve yalnızca orta sınıf kökenli yeni bir grubun geleneksel seçkinlerin yerini aldığında kökten değişimin olanaklı olabileceğini ileri sürer. İkinci yaklaşım ise, İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e geçişi belirleyen yapının ve personelin sürekliliğini vurgular ve çoğunlukla bu sürekliliği Atatürk devrimlerinin başarılarının temel nedenlerinden birisinin simgesi olarak gösterir”.

Bizce aslında Türk siyasetinde elit dolaşımı; birbiriyle çelişir gibi görünen bu iki yaklaşımın “kısmi” tezahürüdür. Zira Osmanlı’nın son dönemlerinde etkili olan dini ve askeri elitler; Cumhuriyetin ilk yıllarında yerini asker ağırlıklı bürokratik elitlere bı-

rakmıştır. Böylece Osmanlı’nın son dönemlerinden, Cumhuriyetin ilk yıllarına geçiş sürecinde, elitlerin bir sürekliliğinden bahsedilebileceğinden ikinci yaklaşım geçerli olmuştur. “Süreklilik unsurlarının belki en önemlisi, devlet seçkinlerinin süregelen hâkimiyetidir. Osmanlı İmparatorluğu’nun kurmay subaylarının yüzde 93’ü ve devlet memurlarının da yüzde 85’i İmparatorluğun dağılmasından sonra Türkiye Cumhuriyeti’nde hizmete devam etmiştir (Özbudun, 1995: 7)”. Ancak bu süreklilik kısmendir. Çünkü Osmanlı’nın son dönemlerinde etkili olan dini elitlerin, Cumhuriyetin ilk dönemlerinde etkinliğini ve hatta özellikle, kamusal alanda varlığını tümünden yitirdiğini söyleyebiliriz. Ayrıca çok partili hayatla başlayan dönemden günümüze kadarki süreçte ise, asker ağırlıklı bürokrat elitlerin yerini ana omurgası liberal muhafazakâr görüşlü sivil denilebilecek orta sınıf kökenli “Yeni Elit”lerin oluşturduğu bir elit koalisyonuna bıraktığı katı ve kökten bir değişim söz konusudur. Bu bağlamda Vilfredo Pareto’nun ifade ettiği üzere insan toplumlarının tarihi (ve dolayısıyla Türk tarihi) büyük ölçüde elitlerin dolaşımı(nın) tarihidir.

Bu bağlamda, bu çalışmanın iddiası, Mardin’in, kavramsallaştırmasıyla, Osmanlı’nın son dönemlerinde batıcı ve cumhuriyetin ilk dönemlerinde laik ve kurucu olarak nüve olan merkez elitlerinin (yerleştikleri askeri, siyasi, kültürel ve ekonomik alanları daha sonra anayasal kurumlarla güvence altına almış olsa da), tabandan gelen doğal ama şiddetli difüzyon etkisine daha fazla karşı koyamadığı ve merkez ve çevre arasında bir yer değiştirme şeklinde keskin bir elit döngüsü/değişiminin yaşandığı yönündedir. Bu bağlamda bize göre Mardin’in merkez-çevre kuramı döneminin sosyolojisini ve siyasetini açıklamada son derece kullanışlı olsa da güncel siyaseti açıklamada bir o kadar anakronik ve yalınkat kalmaktadır. Çok partili hayatla birlikte vücut bulmaya başlayan ve son kertede özellikle Ak Parti döneminde,

muhafazakâr, orta sınıf kökenli ve marjinal siyasal görüşe sahip olmayan her fraksiyondan elitten oluşan bir **“Elit Koalisyonu Olarak Yeni Elitler”**; önceden iktidarı belirleyen ancak onu muktedir kılamayan geniş halk kitlesinin, hem iktidar yaptığı hem de muktedir kıldığı bir tarihsel, sosyolojik ve siyasi bir tezahürdür.

### 1- TÜRK MODERNLEŞMESİ VE SİYASAL ELİTLERİ

Aralarında belli bir ahenk bulunan öğelerin, belli bir amacı gerçekleştirmek için oluşturduğu bir bütün olan sistem(in), herhangi bir alt biriminde meydana gelen bir değişim, diğer alt sistemleri de etkileyebildiği gibi, son kertede bütünü de değişime/dönüşüme uğratabilir. Toplumsal açıdan modernleşme gibi güçlü etkiler yaratabilen olgular, toplumun eğitim, din, kitle iletişim yapıları, gündelik hayat ve politik yapılarını derinden etkileyebilirler. Anthony Smith, ‘Toplumsal Değişme Anlayışı’ (1996: 88-90) adlı eserinde moderniteye yönelik üç temel ayırımdan söz eder. Bunlardan birincisi ilerlemeyi ifade eden ve modernleşmeyi toplumsal örüntüyü zenginleştiren ve güçlendiren güçlerin ortaya çıkması ve büyümesi olarak nitelendiren analitik görüştür. “Bugün bütün dünyayı Batı Avrupa geleneği etkilemekte olduğundan, buralardaki tarihsel rejimlerden artakalan toplumların çağdaşlaşması, Batı Avrupa siyasa türünün geleneğine göre yürümektedir ya da yürütülmektedir. Bu toplumların çağdaşlaşma çabalarının çok güç ve ağır yürümesinin, yolların sık sık şaşırılmasının başta gelen nedeni budur. Geleneklerine aykırı ve yabancı bir yönde yürümek zorundadırlar. Bu çağdaşlaşma sürecinde bu yönde giderken yalnız şaşırın değil, varlığını ya da benliğini yitiren toplumlar da görülmüştür (Berkes, 2009a: 173)”. Türk siyasal hayatında modernleşmenin bu boyutunun yarattığı/yaratacağı handikaplar, derin toplumsal ve siyasal yarılımların/kutuplaşmaların sebeplerinden biridir. İkincisi tarihsel olup, Avrupa’da Rönesans, Fransız ve Endüstri devrim-

leri gibi önceki ve sonraki dönem arasında önemli bir ayırım noktasına tekabül eden dönüm noktalarına işaret eder. Üçüncüsü ise modernizm ve elitizm arasındaki ilişkiye işaret eder. Buna göre modernleşme, gelişmekte olan ülkelerin liderleri ve elitlerince belirli açılardan daha gelişmiş olarak gördükleri çağdaş toplumlar doğrultusunda belirli bir toplumu değiştirmek için bilinçli uygulanan bir seri plân ve politikalar bütünüdür. Bu son husus, özellikle Asya ve Afrika toplumları ile Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, modernizm-elitizm ilişkisini ortaya koyan önemli bir tespittir. Zira bu ülkelerde elitler, o ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişiminde ve toplumsal modernleşmesinde önemli etkilere sahiptirler.

Osmanlı’nın son döneminde ve Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Modernleşme-Batılılaşma düşüncesinin ideolojik elitleri, Osmanlı’da özellikle II. Mahmut döneminde başlayan Batılılaşma-Modernleşme çabalarının bir sonucu olarak Batıya eğitim için gönderilen ve orada tesirlenen bir kitleden oluşmaktadır. Buna ek olarak, son dönemlerde medeniyet şuurunun arttığını haber veren ve akabinde medeniyetler arası mücadelenin, hâkim küresel mücadele tarzı olarak ideolojik ve diğer mücadele biçimlerinin yerine geçeceğini iddia eden Huntington (2006: 50-51), batılı olmayan bazı ülkelerdeki elitlerin, memleketlerini Batı’nın bir parçası yapmaya uğraşacaklarını; fakat bunu başarma konusunda ekseriya büyük engellerle/kutuplaşmalarla karşılaşacağını düşünmektedir. Bu kutuplaşma vurgusu, Türkiye’de sosyolojik ve politik karşılığı olan bir tarihsel gerçekliğe dayanmaktadır. Nitekim “Osmanlı İmparatorluğu’nun temel elit yapısının belirgin özelliği, dini ve askeri elitin hâkimiyetiydi. Teokratik bir temele dayanan ve fetih esasına yaslanan bu düzen temel çizgileriyle Cumhuriyete kadar devam etmiş (Daver, 1965: 531)” ve hatta sonrasında Türk siyasal hayatında önemli bir fay hattına dönüşmüştür. Zira Osmanlı’nın son dönemlerinden beri, bilhassa günümüzde de artış gösteren, Türkiye’de Doğucu ve Batıcı

elitler arasında sessiz fakat derin kutuplaşmaların kökeni aşağı yukarı Türkiye’nin modernleşme sürecinin de başladığı o tarihlere denk gelmektedir.

Türk modernleşme tarihi, “çeşitli yönleri ile Tanzimat’a, Birinci Meşrutiyet’e ve Genç Osmanlılara, 1908 Devrimi’ne ve Genç Türklere uzanan Cumhuriyet dönemi ile kesin dönüşüm geçiren ve hâlâ devam eden bir süreçtir (Kazancıgil, 2009: 207)”. Bu süreci ise, daha çok, geri kalmışlık hissiyatıyla, Osmanlı Devleti’nin son döneminde ağır yenilgiler alan ve çözülmek üzere olan İmparatorluğu kurtarmak için ortaya konan çabaların bir sonucu olarak görmek gerekir. Dolayısıyla, “Osmanlı İmparatorluğu’nda modernleşme Batı Avrupa’daki gibi endüstri devrimi ile bir arada, onunla sıkı sıkıya bağlı bir süreç olarak ortaya çıkmamıştır. Askeri yenilgi, toprak kaybı ve hazineye büyüyen açık yüzünden oluşan tehdidi ortadan kaldırmanın çaresini arayan politik otoritelerin giriştikleri yenilik çabaları ve Batı Avrupa’ya özgü düşünce ve fikirlerin Osmanlı toplumunda, yavaş da olsa yayılması ve özellikle Babıali’de görev yapanların önemli bir kısmı tarafından benimsenmesiyle, Osmanlı İmparatorluğu’nda modernleşme olgusu ortaya çıkmıştır (Kalaycıoğlu ve Sarıbay, 2009: 13-14)”. Bu hususta, Avrupa devletlerine karşı süregelen yenilgilerin, sultanları, devleti kurtaracak tek yolun, önce askeri alanda sonra diğer alanlarda modernleşme reformlarını başlatmak olduğuna inandığına değinen Özbudun (1995: 5), reformcu sultanların bu çabalarını, Batı düşüncelerinden etkilenmiş olan küçük bir bürokratlar grubunun desteklediğini; bunun da, kuşkusuz, devlet seçkinlerinin daha gelenekçi unsurları arasında bir tepkiye yol açtığını ifade etmektedir. Neticede bu muhalefetin, sadece dinsel sebeplerden değil, reformların onların toplumdaki iktidar ve statülerinin temellerini zayıflatacağı korkusundan da kaynaklandığını vurgulayan Özbudun’a göre; “gerçekten, on dokuzuncu yüzyıl Osmanlı tarihi, büyük

ölçüde, devlet seçkinlerinin reformcu ve muhafazakâr kanatları arasında seçkinler-içi bir mücadelenin tarihi olarak görülebilir. Reformcu bürokratlar ve subaylar, tedricen devlet örgütü üzerinde hâkimiyetlerini kurdular. Bir yandan da sultana karşı otoritelerini giderek arttırdılar. İkinci Meşrutiyet döneminde (1908-1918) ise, ‘anayasal reform perdesi’ arkasında iktidarı bizzat kullanmaya başladılar. Genç Türkler devrimi kısmen, modern bürokratik aydınların saray karşısındaki zaferiydi”.

Bu çerçevede özellikle Tanzimat Fermanı, Türk modernleşme tarihinde bir mihenk taşı ve Batılılaşma fikriyatının ve isteğinin reel politikalara dönüşmesi halidir. Bazı çağdaş yabancı gözlemciler tarafından öncelikle bir yasama faaliyeti olarak yorumlanan Tanzimat Fermanı, Ortaylı’ya göre (2009: 92) gerçekten de, tüm dünyada kanun egemenliğini kurma ve yönetimi yeniden düzenleme etkinliği olarak görülmüştür. Nitekim Tanzimat’ın çeşitli cepheleri arasında en mühim olanının şüphesiz onun hukuk cephesi olduğunu söyleyen Hıfzı Velidedeoğlu’na göre de (akt. Kalaycıoğlu ve Sarıbay, 2009: 16-17), “Tanzimat, Osmanlı Devleti’nde o zamana kadar hüküm sürmüş olan ‘keyfilikten-hukukiliğe’, ‘kanunsuzluktan-meşruiyete’ ve ‘emniyetsizlikten, emniyete’ geçişi ifade eder. Ayrıca, Tanzimat ve yapısal değişikliklerle birlikte sisteme, evrensel değerler; daha kesif bir şekilde girmeye başlamıştır. Otorite ilişkisi açısından incelendiğinde ise, yönetenin (hükümdarın) buyruk verme ve yönetilenin (ahalinin) itaat etme nedeni dinsel ve örfi içerikli gelenekten ‘hukuk nizamını tesis edici muayyen ve kati kaidelere’ dönüşmeye başlamıştır”. Böylece, “Tanrı düzeni kavramı yerine tabiat düzeni kavramı gelmiş; toplum dışında ve üstünde devlet anlayışı yerine, sınıflara ve onların arasındaki çatışmalara ve uzlaşmalara dayanan yasal devlet yerine, hukuk devleti kavramı gelmiş; gelenek kavramı yerine ilerleme (terakki) kavramı gelmiş; denge kavramı yerine devrim kavramı gelmiş; toplum sınıfla-

rının oldukları yerde kalmaları ideali yerine kişilerin toplumsal yapıdaki yerlerini sınıfsal bölünüşlere göre elde etmesi olayı ortaya çıkmıştır (Berkes, 2009: 180)". Mesela, Mardin (2009b: 46), Tanzimatla birlikte reaya gibi tamamen yöneticiye bağlılığı ifade eden bir terimin, yerini teb'a gibi bütün Osmanlı yurttaşlarını kapsayan bir kavrama bıraktığını söyler. Öte yandan Tanzimat, Osmanlı İmparatorluğu'nda reformların düşünülmeye başladığı ve hatta uygulamaya konulduğu tek-ilk de olmamıştır. Tanzimat daha önceleri de var olan Batıcılık, askeri reform, mali sorunları çözme, yönetimde yenilik fikirlerinin bir aşaması olarak bazı politik uygulama ve gelişmelerin başlangıcıdır (Kalaycıoğlu ve Sarıbay, 2009: 13). Bu bağlamda, "Tanzimat Fermanı'nın ilan edildiği 1839 sonrası, Türk sistematik modernleşmesinin başlangıcı; ondan sonrası da, genel olarak modernleşme dönemi diye adlandırılır. Modernleşme kavramının iç dinamikleri açısından bakıldığında bu bütünüyle yanlış bir yaklaşım değildir. Fakat önemli olan, burada ortaya çıkan ve kendine atıfta bulunan modernleşmenin niteliğidir. 'Türk modernleşmesi' diye nitelendireceğimiz olgu, Batı modernleşmesinden çok önemli bir farkla ayrılır. Bu fark bir öncelik-sonralık sorunundan kaynaklanır. Batı modernleşmesi ekonomik-toplumsal yapının dönüşmesi ve bu ikisinin eşzamanlılığını izleyen bir siyasal dönüşüm olarak belirirken; Türk modernleşmesi, ekonomik ve toplumsal farklılaşmayı hızlandıran siyasal dönüşümün sonucu olarak ortaya çıkar. Bu nedenle de Türk modernleşmesinin, süreci başlatan bir resmi belgeyle ifade edilip tanımlanması, doğal ve bir o kadar da simgeseldir (Kahraman, 2010a: 3-4)".

Sonrasında, Türkiye'de modernleşme açısından, iki yüz yıllık modernleşme tarihi içinde en köklü ve en radikal değişimlerinin yaşandığı bir başka dönemin (İlhan Tekeli ve Selim İlkin'in 'Köktenci Modernite Projesi' dediği) 1923-1950 arası olduğunu söyleyen Uyar'a göre (2007:67), "bu dönem, Atatürk'ün liderliğinde tek parti yönetiminin iktidarda olduğu ve geleneksel toplumun kurumlarının

yerini modern toplumun kurumlarının almasına başladığı Türk Devrimi'nin gerçekleştiği dönemdir". Bu dönem için Türkiye'nin modernleşme tarzının, yerli yönetici elitlerin kendi Batı kültür modeli anlayışlarını dayatmalarının sıra dışı bir örneği olduğunu söyleyen Göle (1999: 73), modernist Türk elitlerinin çok güçlü bir ideolojik pozitivizm geleneği inşa ederek lâiklik, akılcılık ve uluslaşmaya yöneldiklerini ve bu projenin gerçekleştirilmesinde pozitivist ideolojinin önermelerinin hayati bir önem kazandığını belirtmektedir. Buradan hareketle "Türkiye'de de ilericiliğin belkemiğini ulusal egemenlik düşüncesinin oluşturduğunu söyleyen Kahraman ise, (2010b: 439) ne var ki, aynı kadroların sahip oldukları bu nitelikler itibariyle kökleri 19. yüzyıl düşünce akımlarında bulunan yönelimlerle iki noktayı son derecede bilinçli olarak eksik bıraktığını iddia etmektedir. İlk nokta, liberal bir devlet anlayışına asla yönelmemeleridir. Tersine, transandantal bir devlet modeli kurmuşlardır ve bunu kendileriyle özdeşleştirerek toplumu biçimlendirecek/yönlendirecek ana unsur olarak tanımlamışlardır. İkincisi de, bu noktaya geldikten sonra toplumun siyaset üstünden oluşmasını engellemişlerdir. O'na göre, böylece, "siyasetin muhalefet, talep, temsil mekanizması içinde gelişmesine set çekilmiş ve siyasal kararı da öncü elitlerin ve devlet ve asker bürokrasisinin üretmesine yol açılmıştır. Üstelik bu durum ulusal egemenlik tezin ve hukuksal planda Medeni Kanun'un kabul edilerek yurttaşın mülkiyet hakları temelinde tanımlanmasına rağmen geçerlilik kazanmıştır. Bu koşullar altında ortada vatandaşsız bir devlet ve siyasetlessiz bir toplum olduğu rahatlıkla söylenebilir".

Bu çerçevede, Türk modernleşmesinin, elit merkezli, yukarıdan aşağıya inen hiyerarşik bir yapıya sahip, devlet odaklı, kurtarıcılık misyonunu içeren, toplumsal iç refahın sağlanması ve toplumsal iyinin yaratılmasından çok, ülkenin dış ilişkilerindeki konumunu güçlendirmeyi öngören, bürokratik ağırlıklı bir anlayışa dayandığını belirten

Kahraman (2010a: 4-5)’a göre, Türk modernleşmesinin özel olarak araştırmayı gerektiren bir boyutu daha vardır. O da şudur: “Belli bir grup tarafından biçimlendirilmesi nedeniyle modernleşme, toplumun zincirlerinden kopup gidebildiği yere kadar gitmesini ön görmez. Tam tersine, modernleşmenin kontrollü olması esastır. Buna göre, modernleşme toplumun bütünsel bir dönüşümünü ve sınırsız özgürleşmesini değil; temel değerleri koruyan bir anlayış etrafında gelişmesini öngörür. Bu nedenle de Türk modernleşmesini en radikal olduğu noktalarda dahi muhafazakâr bir yanını bulduğunun belirtmek gerekir”.

## **2- MERKEZ-ÇEVRE KURAMI VE ELİT YAPISI**

Merkez-çevre yaklaşımı, döneminin, siyasi ve sosyal yapısını, yöneten-yönetilen güç ve iktidar ilişkilerini açıklayabilen çok önemli kuramlarından biridir. Sosyal bilimlere ilk defa 1975 yılında Edward Shils’in yazdığı bir makaleyle girmiştir. Sonraları Şerif Mardin tarafından “Türkiye Siyasasını Açıklayacak Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri” konulu bir makaleyle Türk sosyo-politiğine uyarlanan merkez-çevre kuramı, Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne miras kalan yöneten-yönetilen güç ve iktidar ilişkilerini ele almaktadır. Bu bağlamda, Mardin’in çalışması, Türk siyasal hayatının bir döneminin, toplumdan soyutlanmış bir merkezin, katı ve tepeden inme yönetim tarzı ile halka rağmen halk için kararlar aldığı ve uyguladığı, patronaj ilişkisine dayanan bir anlayış üzerine kurulu olduğunu iddia etmektedir.

Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki; Şerif Mardin (2009a: 123-127), merkez ile çevrenin, Osmanlı’nın ve devamında Türk politik ve ekonomik yaşamının temel sorunu durumuna gelmesine yol açan birçok neden olduğunu dile getirmektedir. Mardin’e göre; merkez-çevre kopukluğunun temel sebeplerinden biri, imparatorluk içinde bölük-pörçüklüğün

varlığını hala geniş ölçüde sürdürmüş olmasıdır. İkincisi; merkezin, bir Osmanlı öncesi soylular zümresinden kalan izlere ve yıldızları Osmanlılarla birlikte parlayan taşralı bazı güçlü ailelere karşı kuşkuyla bakmasıdır: O’na göre, “taşralar ayrıca baş eğmez din sapkınlığının da fesat yuvalarıydı. Kargaşalık çıkaran tarikatlar, karşı görüşleri uzlaştırmaya yönelik dinler, Mesih olduğunu ileri sürenler, uzun süren ve iyice hatırlanan bir tehlike oluşturmuşlardı. Böylece, dinsel kurum, merkez ve çevre arasındaki sınır çizgisi üzerinde yer alıyordu. Modernleştirme boyunca ve merkezin laikleşme politikalarından ötürü de çevre ile gittikçe daha fazla özleşti. Bu noktada “merkezin ve merkezdeki bürokratin gözünde “taşra (kenar), ulusal politika yapımında etkisinin sınırlandırılması gereken ve Osmanlı’dan beri olası bir fitne, başkaldırı ve isyan alanı olarak görülmüştür. Bu görüşü pekiştiren bir kültürel uçurum da merkez ile kenarı birbirine bağlayacak, her iki kültüre de aşina ve merkez tarafından da, kenar tarafından da itimada şayan olarak kabul edilen eşrafın hizmetlerini elzem kılmıştır. Böylece, Osmanlı’dan devralınan ve Cumhuriyet döneminde de süren politik yapının ekseni, merkezi temsil eden bürokrat ile kenarı temsil eden eşrafın ilişkilerinin ördüğü alandır (Kalaycıoğlu, 2009b: 561)”. Öte yandan, seçkin resmi görevliler ile çevre arasındaki ayrımın sebebi, ekonomik değişkenlerde de görülmüyordu. Zira resmi görevlilerden vergi alınmıyordu ve imparatorluğun geliştiği dönemde bunların servetleri en zengin tüccarlardan aşağı kalmıyordu; ama aynı zamanda Osmanlı yasallığının belli bir yönüydü. Yani bu, ülkenin en önde gelen yurttaşlarının tüccarlar değil de, politik iktidarı elinde tutanlar olduğunu göstermektedir. Osmanlı yönetici sınıfının bir başka özelliği de merkezin bir ölçüde askeri yapıya sahip olmasıdır ve imparatorluğunun başarısı, büyük ölçüde, askeri güçleri denetleyip harekete geçirmekten doğan bir başarıydı; yönetici seçkinler ile bütün öteki bireyler ara-

sındaki ayrım, askeri terminoloji ile dile getiriliyordu". Dördüncü olarak Osmanlı çevresinin merkezden yabancılaşmasının yeni bir kentsel biçimi, patrona İsyanı denilen olay biçiminde, İstanbul'da 1730'da ortaya çıktı. İstanbul'daki alt sınıflar o zamana kadar, Versailles'in tantanasını ve on sekizinci yüzyıl Fransa'sının zevk ve eğlence düşkünlüğünü kopya etmeye yönelik birçok girişim sonucunda, Osmanlı devlet adamlarının ve Saray'ın Batılılaşmasına bir süre tanıklık etmişti. Burada söz konusu olan, resmi seçkinler grubunun bir bölümünün, askerlik ve yönetim örgütünü Batılılaştırmak için harcadığı bir çabaydı; bu çabaya Batılı yaşam tarzının yüzeysel bir taklidi eşlik ediyor ve aynı çaba, bir başka menfaat grubu tarafından Batılılaşmaya karşı, kitleleri harekete geçirmek için kullanılıyordu. Türk modernleşmecileri, bu benzeri ayaklanmaların gerçekten de bir yanını oluşturan ve devlet adamlarının politik entrikalarından oluşan arka plan üzerinde durmuşlardır, yalnızca. Ne var ki eksiksiz bir tablo çizilememiz için, çevrenin merkezden ve kitlelerin yöneticilerden kültürel açıdan yabancılaşması olayı üzerinde de durmamız gerekir. Modernleşmenin sonraki evrelerinde bu yabancılaşma, daha da bileşik hale gelecekti".

Bu çerçevede, on dokuzuncu yüzyılda da, Osmanlı İmparatorluğu'nda çözülmesi gereken başlıca üç sorunun ortaya çıktığına değinen Mardin (2009a: 131), bunların üçünün de Osmanlı reformcularının ulus-devlet modeli alınarak bir devlet kurma girişimlerine ilişkili olduğunu ve üçünün de merkezin çevreyle ilişkilerine hareket getirdiğini belirtmektedir. Mardin'e göre, "sorunlardan birincisi, gayrimüslim grupların ulus-devlet içinde bütünleştirilmesi; ikincisi, çevrenin Müslüman öğeleri için aynı şeyi yapmak, yani imparatorluğun mozaik yapısına düzen vermektir. Üçüncüsü ise, "ulusal topraklardaki" bu "birbirinden ayrı öğelerin" politik sisteme anlamlı bir katılımda bulunacak duruma getirilmesi zorunluluğuydu.

Bu sebepler ve sorunlar kısacasında, "Mardin, Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlü

bir merkez ve kurumlarıyla onun karşısında yer alan ayrışmamış ve türdeş olmaktan uzak bir kenardan oluşan patrimonyal bir sosyopolitik yapıda olduğunu ifade etmiştir. Kenarın feodal Avrupa'da olduğu gibi de jure olarak, merkezin denetimi dışında, özerk ve geniş bir otorite alanına sahip olması en geniş hayal sınırlarının bile ötesindedir. Öte yandan, de facto olarak, özellikle 19. yüzyıldaki modernleşme ve bürokratikleşme rasyonelleşme bu merkez-kenar karşıtlığını gidermemiş, kenarın temsilcisi eşraf ile merkezin temsilcisi memur (bürokrat) arasında yeni çatışma zeminini oluşturmuştur. Ancak, kitlesel etkilerden büyük ölçüde yalıtılmış bir merkez yönetimi, güçlü bir gelenekle birlikte Osmanlı'dan Cumhuriyet'e intikal etmiş bulunmaktadır (Kalaycıoğlu, 2009b: 560)". Mardin tarafından açıkça belirtilmemekle birlikte bizim kolayca türetebileceğimiz bir paradoksal durumunun Türk demokrasisini derinden etkilediğini ifade eden Kalaycıoğlu (2009b: 562), bu çelişkiyi şöyle anlatır: "Devlet bürokrasisi ve aydınlar tarafından oluşturulan bir merkez, asker seçkinleri de içerdiğinden, fiziksel kuvvet kullanımı tekeline sahiptir. Oysa onun karşısındaki çevre ise, türdeş olmayan yapıyla ondan farklı bir kültürün temsilcisidir ve sayısal çoğunluğu bulunmaktadır. Serbest seçim durumunda çevrenin benimsediği adayların iktidara gelmesi kaçınılmazdır. Oysa bu seçilmiş seçkinler, ya merkezin temsil ettiği değerleri reddetmekte, ya da o değerleri aşındırarak veya onlara karşı durarak oy almaktadırlar. İktidara geldikleri zaman da merkezle seçilmiş politik seçkinler arasındaki çatışma kaçınılmaz olmakta ve oldukça derin bir politik meşruluk tartışması hatta bunalmına yol açmaktadır".

Bu düzende, "merkez; ordu, bürokrasi ve aydınlar aracılığıyla geleneksel-dinsel olanı dışlamayı asli varoluş sebebi saymaktadır. Merkez, geleneksel-dinsel olanı taşraya terk etmiş ve Kent-Batılılaşma ekseninde ve kendi elitleri aracılığıyla dinseliliğin sistem dışı bırakılmasını öncelikle benimsemiştir (Kahraman, 2010b: 225)". Çevre ise, "resmi

düzenin okumuş ve yetişmiş üyelerinin yararlandığı eğitim kurumlarının ancak birinden, yani dinsel öğretim kurumlarından yararlanabiliyordu. Bundan ötürü, çevrenin, büyük çeşitlilik gösteren kendi karşı kültürünü geliştirmesine şaşmamak gerekir. Ama çevre, kültür bakımından ikincil bir statüye sahip olduğunun iyice farkındaydı. Nitekim bu farkında oluş, çevrenin, seçkinler kültürünün üsluplarını acemice taklit edişinde çok iyi bir biçimde dile gelir. Bu, özellikle hem kırsal hem de kentsel alt sınıflar için geçerlidir ve bu açıdan, kentteki kitleler de çevrenin bir bölümü olarak görülebilir (Mardin, 2009a: 128)". Modern eğitim kurumları, merkez ile çevre arasındaki modern öncesi kültür kopukluğunu sürdürmüştü. Türk eğitim kurumunun modernleştirilmesi, resmi görevlilerin kurumlarıyla başlamıştı. Taşra, seçkinlerin eğitiminin dışında kalmıştı ve taşralıların çoğu (etkili taşralıların bile çoğu), çocuklarını, modern okullara gönderemiyordu ya da göndermek istemiyordu. Bugün elimizde bulunan veriler, ancak en yetenekli çocukların, resmi çevrelerle bir iletişim kanalı kurabilecekleri umuduyla başkente gönderildiklerini düşündürecek niteliktedir. 1903 yılında, belli ölçüde gelişmiş olan Konya vilayetinde orta eğitimin modern kesiminde 1.963 öğrenci vardı: buna karşı, medreselerdeki öğrenci sayısı 12.000'di (Mardin, 2009a: 136-137). Diğer taraftan, "bir yanda 'saray'ın ve 'yönetici seçkinlerin' kültürü, öte yanda 'çevre'nin, yani 'kitlenin kültürü' diye bir şey vardı. Sarayın kültürü askeri ve bürokratik görevlilerden oluşan dar bir çevreyle kısıtlanmıştı. Önemli din adamları da biraz ayrı olmalarına rağmen, bu gruba dâhildiler. Yöneticilerin kültürüne dâhil olan bu iki grupta, Arapça ve Farsça'dan serbestçe yararlanan 'Osmanlı' dilini kullanıyorlardı. 'Çevre'nin dili ise sade Türkçe idi. Böylece Osmanlı kültürel yapısı çok zayıf bağlarla birbirine bağlı ve semboller alanında birbirinden kesinlikle ayrılmış iki gruptan oluşuyordu. Bağlantı kurumlarından biri tekkelerdi. İkincisi de üst

tabaka çocuklarının kültürel hayata halk edebiyatının yaygınlaşmış hikâyelerini okuyarak girmeleri idi. Kitleler ise, halk kültürünü küçümseyen insanlar tarafından yönetildiklerinin farkındaydılar. Kitleler, yöneticilerin küçümsemesine, onlarla alay ederek karşılık verdiler (Mardin, 2009b: 65)".

Merkez-çevre kuramı, Türk siyaset biliminde farklı kavramsallaştırmalara sahne olacak şekilde kullanılmıştır. Bunlardan en yaygınlarından biri de devlet elitleri ve siyasi elitler şeklindedir. Bu çerçevede çalışmada yer yer ifade edilen, devlet elitleri, yönetici elitler, resmi elitler, kent elitleri her zaman iktidarda olan ve Mardin'in merkez çevre kuramındaki merkeze ifade etmek için kullanılırken; siyasi elitler, yerel seçkinler, taşra elitleri seçkinler sınıfına ait olmayan ancak seçim sonucu iktidara gelerek geçici olarak iktidarı paylaşan ve Mardin'in merkez-çevre kuramındaki çevreye/taşraya denk düşen elitleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu çalışmada mümkün olduğunca, Mardin'in merkez-çevre ve Özbudun'un devlet elitleri-siyasi elitler kavramsallaştırması yeğlenecektir. Merkez-Devlet elitleri, rasyonel, milliyetçi-laik ve demokratikleşme taraftarı bir ideolojiye sahip Batı yanlısı bürokratik, kültürel ve askeri elitlerden oluşan kesimi temsil ederken; çevre elitleri-siyasi elitler halkın seçtiği ancak siyaseten muktedir göremediği bir kesimi oluşturmaktadır. Bu çalışmada geçen devlet elitleri/siyasi elitler; yönetici seçkinler/yerel seçkinler; resmi elit-siyasi elit; yerleşik seçkinler-iktidar seçkinleri; kent-kır ayrımları bu bağlamda okunmalıdır.

### **3- OSMANLIDAN GÜNÜMÜZE ELİTLERİN TARİHİ VE "BİR ELİT KOALİSYONU OLARAK YENİ ELİTLER" E DOĞRU**

Türkiye’de, eski ve yeni elit grupları arasında yaşanan rekabetin biçim ve içeriğinin irdelenmesi, Türk siyaset sosyolojisini, güncellemek açısından son derece önemlidir. Zira bizce, özellikle Cumhuriyetin tek partili

kurucu iktidarı döneminde oluşan ve Batılılaşmayı önceleyen merkez elit kesiminden; günümüzde geleneksel-muhafazakâr ve/veya liberal-muhafazakâr ağırlıklı bir elit kesimine doğru evrilme yaşanmıştır. Bu evrilme Şerif Mardin'in merkez ve çevre kesimlerini ifade eden ve Pareto'nun elitlerin dolaşımı teorisine denk gelen, eski ve yeni elitlerin ters-düz olduğu kutupsal bir elit dolaşımıdır; daha doğrusu değişimdir. Bu değişim bu çalışmada belli evrelere ayrılan ve tarihsel, sosyolojik, ekonomik ve siyasi birçok bakımdan arka planı olan görece uzun bir süreçtir. Bu süreci tetikleyen hususlar ise dört başlık altında ele alınabilir: Birincisi, eğitim düzeyinin artması ve eğitimin her düzeyde yaygınlaşmasıyla halkın geniş kesimleri, daha önce bağlantı kurmakta zorlandığı iktisadi ve siyasi yapılarla daha kolay iletişime girmeyi başarmıştır. Böylece halkın elit olmak üzere uzmanlaşma fırsatını yakalaması, geleneksel merkez-çevre ilişkilerini temelli olarak değişime ve dönüşüme uğratan önemli bir etkidir. Bu süreçte eski elitlerle "yeni elitler" arasında hem bir mücadele hem de bir takım işbirlikleri ve geçişkenlik kanalları oluşmuştur. Bu da merkez çevre arasında bir difüzyona yol açmıştır. "Yeni elitler", eski elitlere hem karşı çıkmış hem de onun tarihsel, bilimsel ve kültürel birikimlerinden yararlanmayı seçmişlerdir. İkincisi, halkın refah düzeyinde top-yekün bir artış olması, gelir dağılımında görece düzelme yaşanması gibi sosyopolitik etkenler de merkez-çevre ilişkilerinde altyapısal bir dönüşüm yaşanmasına yol açmıştır. Üçüncüsü ise çağcıl gelişmelerle açıklanabilir. Çağcıl toplumlarında olduğu gibi, günümüz Türkiye'sinde de globalleşmenin etkisi, kitle iletişim araçlarının sayısının ve çeşitliliğinin artması, insanların yeni iletişim teknolojileri sayesinde bilgiye daha çabuk ve daha ekonomik yollardan ulaşıyor olması gibi sebeplerle, merkez çevre elitlerinde bahsedilen yeknesak, insicamlı elit yapılarını yapı-bozumuna uğratmış ve parçalı ve toplumsal hayatın her yanına yayılı bir elit türü yaratmıştır. Bu durumda, özellikle klasik elitizm teorilerinde ifade bulan küçük bir elit

yapısı ve karşısında organize olmayan büyük bir halk kitlesi anlayışı ister istemez değişmiştir. Türkiye'de de dönemine damgasını vuran merkez tanımlaması bu yönüyle anakronik kalmaktadır. Dördüncüsü ise Türk siyasal hayatının ilk beş dönemde ifade edilen tarihsel, sosyolojik, ekonomik ve siyasi dönüşüm-değişim evrelerinin tezahürleridir. Osmanlı'nın son dönemlerinde modernleşme süreciyle başlayan ve Cumhuriyetin ilk yıllarında karakteristik bir hal alan bu dönüşüm, sonrasında çok partili hayata geçişle birlikte kesif değişimler yaşamıştır.

Bu çalışmada, Mardin'in merkez-çevre kuramından bir "elitler koalisyonu olarak Yeni Elit'e" doğru bu evrilme, altı dönemde ele alınmıştır: Bunlar; 1) Osmanlı-Türk siyasal hayatında devlet elitleri; 2) Tek partili iktidar ve jakoben elitizm dönemi; 3) Çok partili hayata geçiş ve elitlerin 'Yeniden İnşası' dönemi; 4) Devlet seçkinleri ve siyasal seçkinler arasındaki ara uzlaş dönemi, 5) Türk siyasetinde liberalizasyon ve 'Yeni Elitler'in somutlaşması dönemi ve 6) Bir 'Elit Koalisyon Olarak Yeni Elitler' dönemidir.

## I. DÖNEM: Osmanlı Türk Siyasal Hayatında Devlet Elitleri

Osmanlı devletinin elit yapısını anlamının yolu, Osmanlı çağdaşlaşma anlayışının ve yönetim yapısının anlaşılmasından geçer. "Çağdaşlaşma olayının incelenmesinde bize yararlı olacak kavram, din kavramından çok gelenek kavramı olacaktır. Osmanlı rejiminin en önemli yanı, dinsellikten çok gelenekselliktir. Bu daha kapsamlı kavram, hem din (yani İslamlık) hem de Hilafet padişahlığı, Doğu despotizmi açılarını içine alan bir kavramdır. Birinci açıdan geleneksellik şöyle ifade edilir: Düzen (Osmanlı deyimi ile nizam, âlem da nizam-ı âlem) Tanrı tarafından olduğu gibi konmuştur. Değişmez ve değiştirilmemelidir. Olduğu gibi tutulursa sonsuz ömürlüdür (ebed müddettir). İkinci açıdan bu tür devleti, kanun-u kadim teorisi meşrulaştırır; yani onu Tanrı'nın koyduğu düzen yapar. Bu rejimin politik ilkesidir ve dinsel ilkesiyle kaynaştırılmıştır. Bu iki ilkenin yol açtığı üçüncü bir

ilke Max Weber’in ‘Patrimonyalizm dediği’ yanı tanımlar. Yani Tanrı, âlemin düzenini kurmakla kalmamış, o düzeni tutmak ve yürütmek için padişahı seçerek onu yeryüzünde kendinin bir gölgesi, vekili, halifesi yapmıştır. Osmanlı Padişahları, Peygamberlerin halifesi değil, Tanrı’nın halifesidirler (Berkes, 2009: 176).

Böylece “Osmanlı Devleti, Sultan’ın merkezi hâkimiyetini tanıyan her grubu, kendi şemsiyesi altına koyuyordu. İsteddiği ilk şart, Sultan’ın otoritesinin mutlak olarak tanınması idi (İnalçık, 1998: 74)”. Ancak bu, bir adalet dairesinde (Daire-i Adliyye) vuku bulurdu. Yine de, “devlet toplumu sadece yönetilecek bir varlık olarak gördüğünden; bireyleri de vergi ödeyecek askere alınacak kişiler olarak algılıyor; ama devlet işlerinde etkin roller üstlenecek vasıfta görmüyordu (Sarıbay, 2009: 652). Osmanlı devlet yapısının elitizmle ilişkisi bu anlayış etrafında şekillenmiştir. Keza, devletin yönetimi işi için Padişaha bir dizi yardımcı hizmet görevlisi gereklidir. Bunlar, devletin hizmet sınıfları ve hepsi birlikte militer (devlet hizmetindekilerin hepsi) ve sivil bürokrasiyi oluşturur (Berkes, 2009: 177)”. Bu bakımdan, Türkiye’de seçkinler politikasının egemenliğinin, büyük ölçüde ülkenin tarihinden ve kültüründen kaynaklandığına dikkat çeken Özbudun (1995: 2), Osmanlı İmparatorluğunun, patrimonyal devletin neredeyse ders kitabı mükemmelliğinde bir örneği olduğunu ifade etmektedir.

Bu sistemde otoritenin, mutlak bir sultanın elinde toplandığına ve “O”nun da bunu geniş bir bürokratik askeri aygıtın yardımıyla kullandığını belirten Özbudun’a göre; yöneten ve yönetilen sınıflar arasındaki bu kati ikiliğe, sultanı yönetici sınıfın tartışılmaz efendisi haline getiren başka özellikler de eklenmiştir: “Bunlardan birincisi, sosyal düzenin ilahi kökenli, dolayısıyla değişmez, olduğu düşüncesi idi. Bu düşünce, Osmanlı-Türk devletine, uygulamadan çok teoride kalsa bile, paternalist bir nitelik vermiştir.

İkincisi, Osmanlı toprak sistemi idi. Bu sistem, toprağın asli mülkiyetini devlette bırakmış ve tımar sahiplerinin haklarını, vergilerin toplanması ve kendi görev alanları içindeki köylülerin denetlenmesiyle sınırlandırmıştır. Üçüncüsü ise, devşirme sistemi idi. Devşirmeler hukuken köle statüsüne tabi oluyor ve devlet hizmeti için yetiştiriliyorlardı. Sultan, hukuken kendi mülkü sayılan devşirme görevlilerin hayatına dilediği gibi son verebildiği ve mallarını müsadere edebildiği için, bunlar onun otoritesine karşı meydan okuyabilecek bir konumda değillerdi. Eski sosyal çevrelerinden koparılmış olmaları, ilerde yerel köklere sahip, yarı-özerk güç merkezlerinin gelişmesini engellemiştir”.

Tarihsel açıdan, aslında, Osmanlı İmparatorluğu’nda, İstanbul’un fethine kadar devlet yönetiminde etkili olan seçkinlerin, büyük çoğunluğu ile Türk kökenli olduğunu söyleyen Kışlalı, (2010: 341-342), Fatih Sultan Mehmet’in, Çandarlı Halil Paşa’nın boynunu vurdurup yerine devşirme Zağanos Paşa’yı sadrazam yapmasıyla birlikte, (iki yüz yılı aşkın bir süre devam edecek) yeni bir dönemin başladığını anlatır. O dönemden sonra, Türk kökenli hemen hiç kimsenin, padişahıktan sonraki en önemli yer olan sadrazamlığa gelemediğine dikkat çeken Kışlalı’ya göre, “bu kural, aynı süre içinde, vezirlerin ve komutanların büyük çoğunluğu için de geçerli oldu. Önemli görevlere, bilinçli bir tutumla, Avrupalı Hristiyan kökenli “kul”lar getirildiler” ve böylece, yönetimdeki Türk soyluların nüfuzunun kırılarak, devşirmeler ön plana çıktı.

Bu politik sistemin etkisiyle, Osmanlı son dönemlerine geldiğinde, “yönetici sınıfı üzerinde çok geniş bir Balkan etkisi vardı. Yaygın olarak uygulanan “devşirme” yöntemi sonucunda, Hristiyan Balkan halklarından çok sayıda birey, Osmanlı siyasi elitleri ve askeri elitleri arasına katıldı. Bunların yanı sıra, yerleşik yerel Hristiyan yönetici sınıf da Osmanlı sistemi ile bütünleşti ve Osmanlı iktidar seçkinlerinin bir parçası haline geldi.

Bunun karşısında ise, Türk unsurunun, özellikle de Türk olmayan unsurlarla kıyaslandığında, Osmanlı iktidar yapısı içinde pek fazla bir varlık gösterdiği söylenemez. Özellikle de yönetici askeri elit ve siyasi elitler arasında Türklerin oranı oldukça düşüktür. Osmanlı toplum yapısı içinde Müslümanların etkili olduğu dört alan; savaş, din, tarım ve belli ölçülerde de hükümdardır. En etkin uğraş alanları olan sanayi ve ticaret ise, neredeyse tamamen gayri-Müslimlerin kontrolündedir (Arslan, 2004: 3)". Bu sistemle, "Osmanlı devletinde devşirme-kapıkulu geleneğinden yetişen, devlet tarafından özel olarak ailesizleştirilmiş, kavimsizleştirilmiş, vatansızlaştırılmış, vatanı yerine devleti koyan, devlet derken beslediği şeyden başka bir anlayışa sahip olmayan kısaca her şeyi devlet olan bürokrat, Cumhuriyetin ilanından sonra da hep özel konumunu korumuş ve mecliste de yerini almıştı (Özbudun'dan akt. Sesli ve Demir, 2010: 12)".

Diğer yandan, Osmanlı döneminde ulusal politik yaşam sınırlı bir varlığa sahipti ve olduğu kadarıyla imparatorluk merkezinde cereyan ediyordu. Taşrada, ulusal hayatın en güçlü belirtisi vergi ve asker toplanmasıydı. Bunlar dışında, politika, yönetilenleri yakından ilgilendiren bir olgu olarak görülmüyordu (Turan, 2009: 523). Bu açıdan Osmanlı İmparatorluğu'nun yapısının, seçkinler ile halk yığınları arasındaki büyük ayrım tarafından belirlendiğini söyleyen Szyliowicz (1995: 17), yönetici seçkinlerin, halk yığınlarından ayrılmış ve dil, görünüş, davranış ve gelenek yönlerinden farklı olduklarını söylemektedir. Bu bağlamda, Osmanlı modernleşmesinin başladığı dönem, özellikle Tanzimat kuşağı, Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetici kuşağı olmuştur. "Bu Tanzimat kuşağı, nispeten iyi eğitilmiş, güdülenmiş ve temel amacı devleti modernleştirmek olan yeni bir yönetici sınıf oluşturmuştur. Bunların çoğu, eski yönetici sınıf üyelerinin çocuklarıdır. Tanzimat, eski yönetici sınıfa doğrudan bağlı olmayan yeni bir XX. yüzyıl reformcular kuşağı yaratmış ve bu şekilde önemli düzeltimler olanaklı

hale gelmiştir. Bu yeni kuşak, Tanzimat'ın ürünü olan askeri ve sivil okullarda yetişmiş ve nispeten basit ailelerden gelen kimselerden oluşmuştur. Örneğin İttihat ve Terakki Partisi'nde toplanmış kimseler gibi (Szyliowicz, 1995: 7)". Nitekim "1820-1830'larda Batı modeline göre kurulmuş, yüksek eğitim kurumlarının açılmaya başlaması ve 1850'lerden itibaren laik öğrenimin, geleneksel öğretim sisteminin yanı sıra uygulanmaya başlaması, yeniliklere ve değişime açık seçkinlerin sayısını arttırmış, toplumsal temellerini genişletmiş ve seçkinler arasında mesleki açıdan farklılaşmalara yol açmıştır. Dar bir toplumsal tabakadan gelen Tanzimat seçkinlerinin ve Genç Osmanlıların tersine, yeni kurulan Mühendishane, Tıbbiye, Mülkiye gibi yüksek okullarda eğitim gören asker ve sivil seçkinler sadece yüksek Osmanlı bürokratlarının çocukları değillerdi. Birçokları taşradan geliyordu ve halk kökenli idiler. Mesleki açıdan, subay ve memurlara avukatlar, hâkimler ve gazeteciler katılmıştı. Bu yeni seçkin grupları, geleneksel Osmanlı bürokratları ile uyuyamıyorlardı. II. Abdülhamit rejimine karşı tepki ve uğraş bu yeni seçkinler arasından geliyordu (Kazancıgil, 2009: 223)". Bu çerçevede, "Osmanlıların son dönemlerinde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında, "Türk toplumunda seçkin niteliğinin kazanılması eğitim aracılığıyla sağlanıyordu. Bu nedenle, Cumhuriyet'in önderleri, yeni yetişecek seçkinler arasında, ulusun en yüce topluluk, Cumhuriyetin en uygun rejim ve laikleşmenin çağdaşlaşma gereği olduğuna ilişkin oydaşımı sağlamak için, eğitimi etkin bir politik toplumsallaşma aracı olarak görmüşlerdir. Eğitim yoluyla seçkinlik niteliğini elde edecek genç kuşakların, edindikleri politik değerleri yığınlara aktarmaya yönelecekleri; böylece zaman içinde toplumun tüm kesimlerinde bir kültür değişiminin gerçekleşeceği ümit edilmişti (Turan, 2009: 524)".

## II. DÖNEM: Tek Partili İktidar ve Jakoben Elitizm Dönemi (1923-1946)

Osmanlı ile özdeş olan ve İmparatorluğun son dönemlerine kadar sadece dini ve

sosyal konularda değil; siyasi konularda da etkin olan ulema sınıfı, özellikle Tanzimatla birlikte başlayan Batılı-Modernleşme taraftarlarının en azimli ve uzlaşmaz karşıtları olmuşlardır. Bu dönemde başlayan (ve günümüze kadar yoğunluğu ve şiddeti artıp eksilerek devam eden) Doğulu-Batıcı çatışması, Türk toplumsal hayatının her alanında olduğu kadar siyasi hayatında da temel fay hattı olarak güncelliğini hep korumuştur. Ancak Cumhuriyetin ilk yıllarında, dini elitlerin devlet yönetiminde hâkimiyeti ve kamusal alandaki varlığı neredeyse son bulmuştur. Bu gelişmelerin akabinde, “1923 ile 1946 arasında çevreye (taşra anlamında), kuşkulu gözle bakıldığı bir gerçektir ve potansiyel bir muhalefet alanı olarak görüldüğü için de çevre, merkez tarafından sıkıca gözetim altında tutulmuştur (Mardin, 2019a: 142)”. Özellikle 1920’li yılların başında, Kurtuluş Savaşı döneminde, bu merkez-çevre çatışması, ilk Büyük Millet Meclisi<sup>1</sup> bünyesinde bir kez daha ortaya çıksa da, fazla uzun ömürlü olamamıştır. Ancak merkez-çevre ekseninde bu fay hattının ve siyasi yarılmının derin kökleri ve etkileri olduğu şimdilerde daha iyi anlaşılmaktadır.

Tek partili yönetim döneminde, askerler, bürokratlar ve seçkin eşraftan oluşan elit yapısı, geleneksel toplum kurumlarının yapılarının yerine Batılı-Modern toplum kurumları ve yapıları geçirmiştir. Öte yandan, bu dönemdeki aydınların özelliklerine bakıldığında, , hemen hepsi, Osmanlı’nın son dönemlerinde yetişmiş olmalarına rağmen; kurucu ideolojinin ve Cumhuriyet rejiminin yayılması ve muhafazasında kendine görev addeden, laik, Modernleşme-Batılılaşma yan-

lısı, pozitivist-devrimci ideolojiye sahip seçkinlerden oluşmaktadırlar. Zira “Genç Türkler ve Kemalistler geleneksel Osmanlı bürokratlarından farklı olarak, laik okullarda eğitim görmüşler, Batı’dan gelen fikir akımlarına, laikliğe, ulusçuluğa bağlanmışlardır. Buna rağmen, çok önemli bir noktada bu iki tip seçkin arasında bir devamlılık vardır; devletin sivil topluma egemen olduğunu temel veri alan, meşruiyet ve otoritenin devlet seçkinlerinin tekelinde olduğunu ve sivil seçkinlerle paylaşılamayacağını savunan, patrimonyal kökenli gelenek... Osmanlı bürokrasisinin içinden kopup gelen Genç Türkler ve Kemalistler, bu geleneğe uygun olarak kendilerini (Kazancıgil, 2009: 222)”, toplumun “üzerinde ve ondan özerk olan bir devletin gerçek hizmetkârları, kamu yararının tek koruyucusu ve modernleşmenin başlıca araçları olarak görmüşlerdir (Özbudun, 1995: 9)”.

Bu süreçte meydana gelen en önemli gelişmelerden biri de, dinin ve dinin siyasallaşmış ve sembolleşmiş değerinin devlet elitleri nezdinde meşruiyetini yitirmiş olması ve temel değer olarak laikliğin ikame edilmesidir. Bu hususta, Türk politik yaşantısının dinsel boyutunun, Kemalist elit tarafından abartıldığını ve belki de bir ölçüde bu boyutun gereğinden fazla önem kazanmasına neden olduğunu dile getiren Binnaz Toprak (2009: 447), Kemalist elitin bu tutumunun, Türk toplumuna vermek istedikleri yön açısından son derece geçerli nedenlere dayandığını da ifade etmektedir. Toprak’a göre, “laik bir programın Cumhuriyet kurulduktan hemen sonra uygulanmaya konması, Kemalist devrimler açısından dinin bir tehlike sayılmasındandır.” Bu süreçte Kemalist dünya görüşü, “dinin’ yerine “bilimin pozitivist rasyonalitesini” ikame etmeye girişmiş ve çoğu kez “lâiklik” diye anılan- bu girişim, devletin alanını mahremiyetin ve özel alanın dışına çıkaracak bir gelişmeyle tamamlanmamıştır. Aksine, Kemalist cumhuriyetçilik, devlete, sadece ekonomide değil, fakat ayrıca, en iyi biçimde

<sup>1</sup> Bu grup, “İkinci Grup” diye bilinir. Bu kimseler, seçimlerde milletvekili olarak adaylığını koyacak kişinin seçim bölgesinde beş yıl oturmasını istediler; askerleri denetim altına almaya çalıştılar ve jandarmaların halkı soyduğunu ileri sürerek jandarma kuvvetlerini İçişleri Bakanlığı’na bağlamaya başladılar; din okulları aracılığıyla eğitim yapmayı kuvvetle desteklediler, içki kullanımını yasaklayan bir yasa onaylattılar (Mardin, 2009: 140).

“yeni devlet”in hizmetinde olan itaatkâr bir “yeni Türk” yaratma fikrinde özetlendiği üzere, “kimlik oluşumu” alanında da hâkim ve düzenleyici bir rol atfetmiştir (Köker, 1995: 80). Bu açıdan Mustafa Kemal Atatürk ve Cumhuriyet değerlerinin bir elit perspektifi ve stratejisi olduğu kabul edilmektedir.

Bu bağlamda Kemalist Devlet, yapısal olarak Osmanlı İmparatorluğu’ndan farklıdır. Kemalizmin felsefi kökenleri, Osmanlı-İslam geleneklerinden çok, ışıklar yüzyılına, Fransız Devrimi’ne, pozitivizme ve solidarizme ve 19. Yüzyılın bilimci dünya görüşüne uzanmaktadır. Şeriat ilkelerine dayana İslam Weltanschauung’unun yerine, ulusçuluğu ve laikliği Türk toplumunun kültürel temeli durumuna getirmek amacını gütmüştür (Kazancıgil, 2009: 207). Zira inşacı elitler, bu psikolojiyle, halka karşı halkçı olduğunu düşündükleri siyasi kararları almış ve uygulamışlardır. Bu dönemde halkçı politikaların öncelendiği, Cumhuriyet gibi halkın kendi kendini yönetmesine değer veren demokratik yönetim şekillerinin yerleştirilmeye çalışıldığı bir gerçektir. Ancak devrim niteliği taşıyabilecek bu yenilikler, halk nezdinde bütünüyle anlaşılamamış ve böylece geniş halk kitleleri tarafından benimsenmemiştir. Bu açıdan devrim, tabandan değil; tepeden inme gerçekleşmiştir. Ancak Alexis de Tocqueville’in Fransız devrimine ilişkin olarak söylediği, ‘hiçbir toplum, hazır olmadığı bir devrimi yapamaz’ sözü, Türk toplumu için de geçerli olup, bu devrimleri bir sürecin başlangıcı değil de başka bir sürecin ulaştığı yoğunlaşma momentleri olarak ele almak gerekmektedir (Kılıçbay, 2009: 237)“.

Ekonomik yönden ise, on dokuzuncu yüzyılın sonunda, piyasa malları, Anadolu’nun daha fazla gelişmiş bazı bölgelerine girmeye başlamıştır. Her çeşit ve her köken-den eşraf, ekonomik işlere gittikçe daha fazla ilgi duymaya başladığından, yerel eşrafın daha önceki etki temeli yavaş yavaş değişime uğradı. Bu bakımdan, taşra çevresinin üst katmanı, birlik olmasa da bir tekdüzelik edindi (Oysa bunu, daha önce hiçbir zaman edinmemiştir.) Bu tekdüzeliğin bir yüzü, eşrafın

etkinliğinin yeni odak noktasıydı; öteki yüzü ise karşıt gücün yeniden her yerde ortaya çıkması sonucunu doğurmasıydı. Yani devletin, çevreye daha derinlemesine girmesi idi. Bu gelişmeler, daha önceki çatışmanın öğelerini kapsayan yeni bir karşı karşıya gelme biçiminde, tarafları, merkez-çevre kopukluğu içine yerleştirdi, ama bu çatışmanın niteliğini de bir ölçüde dönüşüme uğrattı (Mardin, 2009a: 135). Diğer taraftan Korkut Boratav (2007), Türkiye İktisat Tarihi kitabında, 1908-1922 arası dönemde, Osmanlı burjuvazisinin, gayri-Müslimlerden oluşan komprador, ticaret burjuvazisinden oluştuğunu belirtir. Türk ve Müslüman burjuvaların zayıf-dağınık, cılız ve örgütsüz olduklarını ifade eden Boratav’a göre, bu sebeple Cumhuriyet Devriminin de küçük burjuva ve aydınlarca yapıldığını söyler. Öte yandan ekonomik elitler açısından, “Osmanlı döneminde ortaya çıkmaya başlayan kentsoylu (bürgerliche) toplumu, tarihi boyunca mücadele alanlarına hiç çıkmamıştır. Kurtuluş Savaşı sonrasında iktisadi dağılım Ankara hükümeti tarafından sıkı kurallara bağlı kalarak yapılmış ve tek amaç “devleti kurtarmak” olarak belirlenmiştir (Keyder ve Kepenekten akt. Ercan ve Ercan, 2015: 404)“. Görülebildiği kadarıyla, Cumhuriyet hükümetleri, bu dönemde toplum içindeki iktisadi ilişkileri değiştirmeyi amaçlamıyorlardı. Devlet seçkinleri ile yerel seçkinler arasında karşılıklı ödünlere dayalı bir uzlaşma oluşmuştu. Yerel seçkinlerin toplumsal konumlarına ve iktisadi çıkarlarını gerçekleştirmelerine ilişilmiyordu. Bunun karşılığı olarak da, yerel seçkinler devlet seçkinlerini politik alanda destekliyorlar ve kültür alanında yapılan devrimlere muhalefet etmiyorlardı. Zımnî bir anlaşmayı yansıtan bu uzlaşmanın pek istikrarlı olduğu söylenemez. Köylünün ve sabit gelirlielerin sıkıntıları ile kentli tüccarla tarımda aracılık yapan yerel seçkinlerin refahı tam bir çelişki oluşturuyordu (Turan, 2009: 531, 533). Böylece, ülke içinde kurulan fabrikaların yöneticileri, kâr dürtüleriyle hareket eden girişimci bir seçkin grubunun temsilcileri olmaktan çok, sorun yaratmadan bazı iç piya-

sa gereksinimlerine cevap veren bürokrat-yöneticiler görünümündeydiler. Diğer bir deyişle, iktisadi devlet teşekküllerini yönetenler, bürokrat seçkinlerine rakip olacak bir karşı elit oluşturmadılar; bürokratik seçkinlerin iktisadi alandaki uzantıları olarak hizmet verdiler (Turan, 2009: 532).

### **III. DÖNEM: Çok Partili Hayata Geçiş ve Elitlerin “Yeniden İnşası” Dönemi (1946-1960)**

Türk siyasal hayatında, çok partili dönem, 1945’de Milli Kalkınma Partisinin ve 7 Ocak 1946’da Demokrat Parti’nin kurulmasıyla başlasa da, kurulduğu yıl yapılan seçimlerde, gerek aday esaslı blok oy sisteminin uygulanmış olması, gerekse de açık oy/gizli sayım yapılması gibi nedenlerle Demokrat Parti azınlıkta kalmış ve böylece fiili çok partili hayat; ancak 1950 seçimlerinde tam anlamıyla hayata geçmiştir.

Bu zamana kadar, Cumhuriyetin benimsediği politikaların aktarılmasını sağlayan biricik parti olan Halk Partisi’nin kırsal alanda yaşayan kitlelerle, ilinti kuramadığı tespitini yapan Mardin’e göre (2009a: 143), Ankara hükümetinin ilk yıllarında, uğruna bunca gürültü koparılmış olan ‘halka doğru’ hareketi, yalındı ve Cumhuriyetin, hükümet ile köylüler arasında yeni ilişkiler kurma konusunda yarattığı olanaklardan yararlanılamadı. Öte yandan, “köyler ile kasabalar arasındaki bütünleşmenin 1940’larda gerçekleştiği Türkiye’nin batı bölgelerinde, Demokrat Parti (kasaba ile köy arasındaki bütünleşmenin kurucusu olarak ortaya çıkıyordu) bu bütünleşmenin yer almadığı bölgelerdekinden daha güçlü bir destek sağlamıştır. Kasabalıların ve eşrafın ekonomik etkinliklere girdikleri ölçüde bu parti, özel girişime de çağrıda bulunan ekonomik bir platformla ortaya çıktı. Bürokratik denetimin kösteklediği ve bürokrasiye bağımlılığın öfkelenildiği menfaatler, yeni partiyi, amaçlarına uygun bir araç olarak gördüler. Yeni parti, köylüye hizmetler getireceği, köylünün gündelik sorunlarını siyasanın

gerçek konusu olarak ele alacağı, Türkiye’yi bürokrasiden kurtaracağı ve dinsel pratiği liberalleştireceği konusunda da söz verdi (Mardin, 2009a: 149)”. “Tek parti döneminde din ve denetim konusunu ele aldığımızda ise, dinsel güçlerin politik mekanizmayı denetlemesini değil, devletin dinsel güçleri ve kurumları denetlemesini görüyoruz. 1946 yılında çok partili rejime geçişle beraber ise, dinin politik iktidar üzerindeki denetiminden söz etmeye başlayabiliriz (Toprak, 2009: 453)”. Böylece Demokrat Parti, bir yandan, dinsel pratikleri liberalleştirirken; bir yandan da ‘harp döneminin’ yarattığı ekonomik darlıkları rahatlatmaya, özel sektörü canlandırıp refahı halkın bütün kesimlerine yansıtmaya çalışmıştır.

Bu gelişmeler ışığında, 1946 yılında çok partili hayata geçilmesi ve 1950’de Demokrat Parti iktidarıyla, devlet elitleri ile siyasi elitler arasındaki çatışma somutlaşmış ve böylece köklü bir elit dolaşımının başlangıcı başlamıştır. Nitekim “Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1946 seçimlerini kazanmış olmasına rağmen, kamu görevi kökenli milletvekillerinin oranında hissedilir bir azalma, serbest meslek veya ekonomik meslek kökenli milletvekillerinin oranında ise buna paralel bir artış görülmüştür. Bu eğilim, muhalefetteki Demokrat Partinin 1950’de ezici bir çoğunlukla iktidara geldiği dokuzuncu dönem TBMM’nde daha da açık şekilde gözlemlenmektedir. Meclisin mesleksi kapısındaki bu değişime paralel olarak, parlamento üyelerinin yöresellik derecelerinde de ilginç bir değişim göze çarpmaktadır. Yöresellik, 1920’deki oldukça yüksek düzeyinden, tek-partili yıllarda büyük bir düşüş göstermiş, çok-parti sistemine geçilmesiyle de yeniden yükselmiştir (Özbudun, 1995: 8).

Bu açıdan 1950 seçimleri, siyasette etkisini günümüze kadar sürdürecektir, çevrenin varlığı ve etkisinin başlangıcı niteliğindedir. Bu dönemden sonra, çevre, o zamana kadar nesnesi olduğu tek parti uygulamalarından

sıyırılarak, siyaseti kısmen de olsa kendisinin şekillendirdiği, etkilediği bir yönetim sisteminin aktörü olmuştur. Çok partili düzene geçildikten ve özellikle de 1950’de iktidarı Demokrat Parti’nin almasından sonra, genel olarak bürokrat ve aydın seçkinlerin ülke yönetimindeki etkisi azalmaya; Cumhuriyetin ilk yıllarında sinikleşen muhafazakârdindar elitlerin, kamusal hayatta görünürlüğü ve etkisi artmaya başlamıştır. Nitekim “1923 sonrasında başlayan ve o güne kadar devam eden siyaset apolitik bir siyasettir. Özellikle köylülük, daha önce de belirttiğimiz üzere, ekonomik özne olmadan önce, pasif de olsa siyasal bir kimliğe kavuşturulmuştur. Fakat siyasal öznenin aktif olmasından çekinilmiştir. Dönemin yaklaşımı bunu gerektirmektedir. Çünkü elitist-bürokratik bir modelin toplumsal dönüşüm için yeterli olacağı varsayılmıştır. Oysa yeni dönemde çekinik olan siyasal özne sadece etkinleşmekle kalmamış, bu etkinliğini egemen siyasal-toplumsal yapıya doğrudan muhalefetle de ortaya koymuştur (Kahraman, 2010b: 254-255)”. “Çünkü yeni siyasal iktidar, toplumda gelişen yeni güçlerin temsilcisi olan yeni seçkinlerin etkisindedir. Ticaret ve zamanla sanayinin gelişmesiyle güçlenen, kendi seçkinlerini yetiştiren bir kentsoylu (burjuva) sınıfı ortaya çıkmıştır (Kışlalı, 2010: 343)”.

Aslında bu gelişmenin sebeplerinden biri, yine “Kemalistlerin modernleşme çabalarının başarısı ve bunun sonucunda toplumun farklılaşması sonucu, zamanla, alternatif ya da karşıt bir seçkinler zümresinin ortaya çıkmasıdır. Bu zümre, iş adamlarından, tüccarlardan, serbest meslek sahiplerinden ve yerel nüfuzlulardan oluşuyordu. Bunlar da modernleşme yanlısı olmakla beraber, gerek sosyal köken özellikleri, gerek vesayetçi olmayan devlet ve toplum anlayışları itibarıyla, resmi Kemalist seçkinlerden ayrılıyorlardı. 1950’de serbest seçimlerin kabulüyle, DP’de örgütlenmiş olan bu alternatif siyasal seçkinler, köylüler ve şehirselleşen alt-sınıflar gibi çevre güçlerini kolayca mobilize ederek iktidara geldiler. Bu anlamda 1950 seçimleri, çevrenin,

merkez ya da memurlar dünyası karşısındaki zaferi olarak da tanımlanabilir (Özbudun, 1995: 15)”. Ayrıca, 1950 seçimleri, “topluma, iktidarın seçmenlerin oylarıyla değiştirilebileceğini de göstermiştir. Bu deneyim, Türk toplumunda politika olgusunun nasıl algılandığını derinden etkilemiştir. Ulusal ve yerel düzeylerdeki seçkinler, iktidarın elde edilmesi ve elde tutulmasının oyların çoğunluğunu kazanmaya bağlı olduğunu görmüşlerdir. Bundan öteye, çoğunluk desteğinin kendiliğinden şu veya bu partiye yönelmediği, seçmenlerin olumlu karşıladığı faaliyetin gerçekleştirilmesi ve politikanın izlenmesiyle bağlantılı olduğu da anlaşılmıştır. Seçmenler de, iktidarın ve politik partilerin, oy desteğine bağımlı olduğunu kavramışlardır (Turan, 2009: 535)”. Ancak buradan çok partili hayatla başlayan ve 1950’de Demokrat Parti döneminde somutlaşan çevre varlığının mutlak galibiyeti anlamına da gelmemelidir. Keza, “1950’lerin temel çatışma eksenini oluşturan ‘bürokratik merkez’ ile ‘demokrat kenar’, ikincinin 1960’daki askeri darbede büyük bir yenilgisiyle noktalanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında oluşmuş bulunan sosyo-politik düzenin korunmasını amaçlayan devlet bürokrasisi ve aydınlardan oluşan merkezle değişim isteyen kenar biçiminde ifade edilebilecek olan bir çatışma eksenini 1960’lara da egemen olmuştur. 1961 Anayasası, tüm, getirdiği hak ve özgürlükler ve örgütlenme olanaklarına karşın, kenar ile özdeşleşmiş olan politik kadroların gözünde bürokratik kurumlara (veya bürokratlara) ve Kemalist aydınlara da dokunulmaz egemenlik hakları getirerek millet egemenliğini sınırlandıran bir hukuki-politik denklem oluşturmuştur (Kalaycıoğlu, 2009b: 562)”.

#### IV. DÖNEM: Devlet Seçkinleri ve Siyasal Seçkinler Arasındaki (Ara) Uzlaşma Dönemi (1960-1980)

1960’larda merkez-kenar ilişkileri Türk politik hayatını derinden etkilemeye ve 1970’lerde sağ ve sol hareketlerin farklılaşmasıyla da Türk politik hayatını alt-üst etmiştir. “1960’lardaki sosyo-ekonomik gelişme, yeni örgütlenmiş grupların işçi ve müteşebbis

grupları gibi ortaya çıkışı, kentsel bölgelerle kırsal bölgeler arasındaki haberleşmenin artması, dinsel ve etnik unsurların toplumsal ve politik ayrılıklar olarak önem kazanması ile şiddetin politik görüşlerin ifade edilme biçimi olarak kullanılması yoğun ideolojikleşmesi, 1960 sonlarında 1970 başlarında Türk politik hayatının çok boyutluluğuna katkıda bulunmuşlardır (Ergüden, 2009: 420)”. Bu gelişmeler ışığında, “seçkinlerin çeşitlenmesi ve parçalanması sonucu, onların iç tutarlılığı yüksek özel bir katman oluşturduğu düşüncesi de aşınmaya başlamıştır. Örneğin, 1960 darbesi sırasında bürokratlar, üniversite kadroları ve silahlı kuvvetler üyeleri, modernleşmeci seçkinler olarak bir bütün oluşturuyorlardı. 1970’li yıllara gelindiğinde, bu ittifakın çözülmüş olduğu görüldü. Silahlı Kuvvetler, üniversiteleri politik istikrarsızlığın kaynağı olarak görüyorlar, bürokratlar ise farklı ideolojik kamplara dağılmış bulunuyorlardı. Cumhuriyet Halk Partisi’nin bürokrat ve subaylar katında eski çekiciliğini de korumadığı görülmüyordu (Turan, 2009: 548)”. Bu politik iklimde “27 Mayıs 1960 darbesi, artık değişmez bir düzenin korunmasıyla özdeşleştirilen merkez ile çevre arasındaki kopukluğu vurguladı. Merkezin, çevre karşısındaki eski kutuplaşması, yeni bir biçim edindi. Bu eski Cumhuriyetçi düzeni, yani zorlamaya dayanan düzeni koruyanların, değişme isteyenler karşısındaki kutuplaşmasıydı (Mardin, 2009a: 152)”. “Bu dönemde, devlet seçkinlerinin alt grupları arasında sadece ordu, bu dönemin tümü boyunca iç bütünlüğünü koruyabilmiş görünmektedir; ordu içinde bile, 1960’larda ve 1970’lerde hizipleşme ve siyasallaşma belirtileri gözlemlenmiştir (Özbudun, 1995: 27)”. Öte yandan, “27 Mayıs 1960 darbesi, geniş ölçüde askeri ve aydın elitin (Üniversite, basın, gençlik) eseri olmuştur. 1961 yılına kadar süren devrede siyasi iktidarı kullanan bu gruplar, bilhassa başlangıçta laik, reformcu, sosyalizan bir devlet görüşünün temsilcileri olarak belirmişlerdir. 1961 yılında Yeni Ana-

yasanın kabulü ve genel seçimlerle başlayan süre içinde de askeri elit, -arka planda olsa bile- yerini muhafaza etmekle beraber profesyonel politikacılar gittikçe daha kuvvetli bir yer tutmaya başlamıştır (Daver, 1965: 532). Böylece, özellikle 1960 darbesi ile devlet elitleri 10 yılda kaybettikleri zemini hızla kazanmışlar, 1961 Anayasası’na eklenen MGK, Anayasa Mahkemesi gibi siyaset üstü kurumlarla siyasi elitlere karşı pozisyonlarını güçlendirmişlerdir. Devlet elitleri bu süreçte gerek Adalet Partisi’ni gerekse de Demokrat Parti elitlerini “köylü” ya da az gelişmiş olarak görmüşlerdir (Yılmaz, 2011: 58)”.

27 Mayıs 1960’tan alınan dersle, yeni seçkinlerin sivil ve özellikle de asker seçkinler arasında müttefikler aradığını görüyoruz. Bunun sonucu olarak başlayan yol ayrımı, ordunun siyasi iktidara 12 Mart 1971 tarihli müdahalesiyle belirginleşmiştir. Sivil aydın ve bürokrat seçkinlerle asker seçkinler arasındaki tarihsel ittifak sona ermiştir (Kışlalı, 2010: 344). Türk siyasal hayatında, seçkinler arası ittifakın sona erdiğinin bir belirtisi olan 1971 darbesi, elitizm perspektifinden, değişik sebeplerle açıklanmaya çalışılmaktadır. Bunlardan birisi, “Türkiye özellikle 1970’li yıllarda yoğunlaşan toplumsal değişim sorunlarını siyaseten karşılayacak politikalar üretememiştir. Bunun en önemli sebeplerinden birisi hâkim olan “resmi elitin” söz konusu toplumsal dönüşümü kavrayamamasıdır. Diğer sebepten söz konusu olan resmi elitin, toplumsal değişimi kendi egemen konumlarını tehdit edecek bir süreç olarak algılaması ve hatta değişim unsurlarını kendi geleneksel iktidar yapılarını sürdürürebilmek için istismar etmesidir. “Resmi elit” -siyasi kültür ve davranışları “tek parti-tek şef” anlayışıyla oluşan egemen siyasi kadrolar-toplumsal değişim taleplerini toplumsal bir diyaloga dönüştürmek yerine militarist çözümlere, darbelere yönelmişlerdir (Bilgin’den akt. Kanbir, 2014: 682)”. Bir diğeri ise, 1970 darbesini; merkez elitlerinin eski düzenin (1923-1946) ayarlarına dönmek iste-

ğinin bir ürünü olarak görenlerde vardır.

Öte yandan 1970'lere gelindiğinde çok partili hayat, Türk seçmen kültüründe önemli birikim ve değişim de oluşturmuştur. "1946-1950 döneminde, geçişten itibaren, iki partinin egemenliği Türk parti sisteminin en belirgin özelliği olmuştur. Bu iki parti 1950-1980 arasında Cumhuriyet Halk partisi (CHP) ve Demokrat Parti (DP) ve 1960'tan sonra da Adalet Partisi (AP) ve CHP'dir. 1973 seçimlerine gelindiğinde ise Türk seçim tarihi açısından çok önemli gelişmeler olmuştur. Çünkü bu seçimler iki büyük partinin egemenliğinin son bulduğuna işaret eden seçimler oldu. Ne AP ne de CHP Büyük Millet Meclisinde mutlak çoğunluğu elde edebilecek kadar oy toplayamadılar. İki önemli küçük parti, Milli Selamet Partisi (MSP) ve Demokrat Parti (DP) seçimlerden genel oyun sırasıyla yüzde 11.8 ve 11.9'unu alarak çıktılar (Ergüder, 2009: 419). Bu dönemin bir özelliği, "Kemalist aydınların devrim anlayışının karşısına MSP, ilk defa olarak, yapısal değişiklikleri içermeyen ikinci bir çağdaşlaşma tanımı getirmektedir. MSP'nin tanımında Batılılaşma, çağdaşlaşmanın bir ön koşulu olmaktan çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında elit kültürü artık eskisi gibi monolitik değildir. Cumhuriyet tarihinde ilk kez Kemalist elitin karşısında ikinci bir merkez oluşmaktadır. Başka bir deyişle, elit-kitle ayrımının yanı sıra bir elit-elit ayrımından bahsedebiliriz (Toprak, 2009: 457)". Bu dönemin bir başka özelliği ise, 1973 seçimlerinden sonra koalisyon hükümetleri olağan uygulamalar haline gelmiştir. Türk politika sahnesinin gözlemcileri, CHP'yi genelde kentlerde yaşayan bürokratların ve aydınların, kırsal kesimde ise toprak sahiplerinin ve eşrafın partisi olarak betimlemişlerdir. Diğer yandan; DP ve AP, köylünün ticaretle uğraşan toprak sahibinin, özellikle küçük kasabalar-daki tüccarın, müteşebbislerin ve küçük kentlerde yaşayan dar gelirli vatandaşların partisi olarak kabul edilmişlerdir (Ergüder, 2009: 419)".

Seçmen eğilimlerindeki bu dağılım, merkez-çevre kutuplaşmasının devam ettiğini

ve seçimler düzeyinde bir tarafgirlik olduğunu da göstermekle birlikte; politik seçkinler özelinde iki tür görüş oluşmuştur. Bunlardan biri, "Türk politik hayatında politik otorite rolü oynayanların bir kısmı politik karar alma yetkisi ve hakkını ancak Atatürk'ün yürütmüş olduğu devrimlere tam ve kesin bağlılığı olanlarda görmektedirler. Diğerleri ise, Kemalizm'le olan ilişkilerini resmi ve hukuki bir asgari zorunluluk düzeyinde tutmaya özen göstermekte, seçim sırasında verdikleri ekonomik, politik, kültürel konulardaki sözleri gerçekleştirmek konusunda ne Atatürk ilkele-ri ve devrimlerin, ne de onlardan etkilenecek kaleme alınan Anayasa ve yasaların değişmez bir sınır oluşturmaması gerektiğini vurgulamaktadırlar. İkinci görüşe göre, millî irade seçim günü tecelli eder. Seçilenler; aldıkları oy desteği neyi ifade ediyorsa, ona göre davranırlar. Dolayısıyla, kendisini 1961 Anayasası ile moral olarak bağlı addetmeyen, seçim günü seçmenden aldığı vekâlet ile 'O'nun istediği gibi hareket etmek hakkını kendinde gören bir politik seçkinler topluluğu oluşmuştur. Bunun karşındaysa, 1961 Anayasası'na tam bağlılığı tek meşru politik otorite ilkesi olarak kabul eden bir seçilmiş politik seçkinler, (daha çok CHP'liler), devlet bürokrasisi ve aydınlar grubu oluşmuştur. 1961-1980 döneminin politik çatışmalarının ekseninde bu grup yer almıştır (Kalaycıoğlu, 2009b: 563)".

#### **V- DÖNEM: Türk Siyasetinde Liberalizasyon ve Yeni Elitlerin Somutlaşması: 1980-2001**

1970'lerin ortalarındaki ve sonlarındaki koalisyon hükümetleri, bürokrasinin profesyonel yeteneğini, zihniyet birliğini ve kurum dayanışması ruhunu tahrip edecek birçok icraatta bulunmuşlardır<sup>2</sup>. Dolayısıyla 12 Eylül 1980 askeri darbesi gerçekleştiğinde ordu, siyasal partilerce yürütülen parçalama

<sup>2</sup> Koalisyon üyelerinin hepsi, sınırsız bir patronaj ve nepotizme girmişlerdir. Türk siyasal gelişmesinde devlet memurları ile bu kadar keyfi şekilde oynandığı bir dönem hiç mevcut olmamıştır. Her bakanlık, sanki bir siyasal partinin 'mülkiyetine geçmişçesine' bir siyasal partinin mutlak denetimi altına sokulmuştur (Özbudun, 1995: 28).

(kutupsallaştırma), nüfuz etme ve sömürgeleştirme sürecinden kendini büyük ölçüde koruyabilmiş olan hemen tek bürokratik kurumdu (Özbudun, 1995: 29)”. Dolayısıyla bu döneme kadar ordu özelinde kısmen türdeş olarak varlığını devam ettiren merkez, 1980 darbesiyle ellerinden gitmek üzere olan iktidarlarını ve güçlerini yeniden ihya etmek için de, askeri müdahale yönetimini yeniden kullanmış oldular. Tüm bu çabalara rağmen; 1980’lerden sonra merkez elitleri, artık Kemalist türdeşliğini de yitirmiştir. Merkeze, Kemalizm’e olan bağlılığı son derece şüphe götürebilecek çok sayıda grup dâhil olmaya devam etmiştir. Özellikle üst düzey sivil kamu bürokrasisinde rol alanların izledikleri sosyopolitik yükselme çizgisi, ya milliyetçi/ırkçı, ya da İslamcı/muhafazakâr veya kısaca non-Kemalist bir çizgi olabilmektedir. 1950 öncesinde kenar değerleri olarak kabul edilen değerlere sahip olan çok sayıda bürokratin içişleri, eğitim, kültür ve çeşitli devlet bakanlıklarında üst düzey görevlerde bulundukları göze çarpmaktadır. Kenar, hem merkeze nüfuz etmiş, hem de onun türdeş olma niteliğine son vermiştir (Kalaycıoğlu, 2009b: 581)”. Böylece, “1980’li yılları bir dönüm noktası olarak görebiliriz. Tanzimat’tan beri süregelen, 1920’li yıllarda kurumsallaşan devlet ağırlıklı modernleşmecilik hareketleri yerlerini 1950’lerde başlayan, 1980’lerden itibaren de değişimin eksenini oluşturan toplum ağırlıklı modernlik arayışına da bırakmaktadır (Göle, 2009: 622)”.

Bununla birlikte, 1980 sonrası seçimleri merkez sağın giderek güçlendiğini ve siyasal bir özgüven kazanmaya başladığını da ortaya koymaktadır. Özellikle Anavatan Partisi, Türk siyasal hayatında neredeyse ilk defa liberal ekonomi, ekonomik ve siyasal açıdan devletin varlık alanının küçültülmesi ve sivil alanın genişlemesi, serbest piyasa ekonomisinin önemsenmesi, özel teşebbüsün cesaretlendirilmesi, Kurucu iktidar döneminin temel değerlerinden biri olan devletçiliğin hafifletilmesi, kamu iktisadi teşekküllerinin özelleş-

tirilmesi, âdemi merkeziyetçi bir yönetim tarzının devlet yönetiminde yer edinmeye başlaması gibi yenilikleri, muhafazakâr ve gelenekçi değerleri de savunarak uygulamış, hızlı bir ekonomik gelişme sağlamış ve dönemde nispeten modern ve müreffeh bir seviye de tutturmuştur. Bunun yanı sıra “ANAP hükümetlerinin, 1970’lerde olduğu gibi geniş kapsamlı tasfiyelere başvurmaksızın ya da 1950’lerde DP liderlerinin yaptıkları gibi şiddetli devlet-karşıtı söylemlere girişmeksizin, bürokrasinin siyasal sistem içindeki rolünü dolaylı yöntemlerle azaltması da dikkate değerdir (Özbudun, 1995: 30)”. Bu noktada “Özal söyleminin önemli bir bölümü, Köker’e göre (1995: 80) “Kemalizm tabularını yıkma amaçlı bir ruh hali içinde ileri sürülen ‘reformculuk’ çerçevesinde, kamuoyuna, devleti kendi içinde bir değer olarak görmekten vazgeçip, onu müteşebbis bireylerin denetimi altına alınması gereken teknik bir aygıt olarak kavramaları gerektiğine ilişkin söylevlerden oluşuyordu”.

Bu gelişmeler çerçevesinde, 1980 yılı ve sonrası bize önemli bir kırılma noktasını sunmaktadır. Bu kırılma noktası, Türkiye’nin -1980 yılı düşünülerek- son 20 yılda derin bir şekilde etkilendiği liberal ekonomi uygulamasının toplumsal, kültürel ve ekonomik değişimler sonucunda ortaya çıkan ‘yeni elitler’ veya ‘yeni Türk insanı’ olarak tanımlayabileceğimiz sınıf, Türk toplumu ve burjuvazisinde yaşanan kabuk değişiminin işareti olarak alınmalıdır. Bu kabuk değişimi son yirmi yılda yaşanan modernleşme ve burjuvalaşma serüveninin bir hikâyesidir (Bali’den akt. Kanbir, 2014: 680-681). Böylece 1990’larla birlikte çoğu zaman mücadele etseler de benzer gündemlere sahip olan devlet elitleri ile siyasi elitler arasındaki gerilim İslamcılık’ın Türk siyasal hayatında güç kazanması ile birlikte yeniden şiddetlenmiştir. Devlet elitlerinin Batıcı ve toplumdan uzak yapısına karşın; İslamcı elitlerin milli kimlik ve kimliğin oluşumu konusundaki farklı görüşleri ile bu elit

grubunun toplum üzerinde giderek artan bir etkiye sahip olmasına yol açmıştır (Aydın ve Turam'dan akt. Yılmaz, 2011: 58). 1990'lı yıllarda İslamcı elitler, halkta doğrudan karşılık bulan reel politikalar ile aktif siyaset yapmışlardır. Devlet elitlerinin uzmanlıkla tekelinde tuttukları, askeri, eğitim, ekonomi ve özellikle medya alanlarındaki tekelini kırmışlardır. Bu dönemde 1990'lı yılların ikinci yarısında Refah Partisi'nin milli görüş elitleri oldukça etkili olmaya başlamıştır. Özellikle yeni belediyecilik deneyimlerinin Türkiye'de yaygınlaşması bu elit grubunun siyasette uzmanlaşmasını, deneyim kazanmasını ve zaten var olan toplumsal tabanda geniş bir düzeyde kabul görmesini sağlamıştır. Ayrıca 1990'lı yılların sonunda kitle iletişim araçlarının özelleşmesi, sayısının ve çeşitliliğinin artması da, yavaş yavaş merkez elitlerinin türdeşliğini ve iktidarını yitirmesini ve eskiden çevrede yer alan elitlerin, yeni merkez elitleri olarak, Türk siyasal hayatında yerlerini almalarını hızlandırmıştır.

#### **VI. DÖNEM: Bir Elit Koalisyonu Olarak "Yeni Elitler" Dönemi (2001 ve Sonrası)**

2001 yılında kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Kasım 2002 yılında iktidara geldikten sonra, Türk siyasal hayatına en önemli etkilerinden biri, Osmanlı'nın son dönemlerinden bu yana Türk siyasetine damgasını vuran merkez elitlerinin yerine çevre elitlerinin geçmesi sürecine yaptığı katkıdır. Ancak bu yeni merkez elitleri, Mardin'in merkez tanımlamasında olduğu gibi, insicamlı, yeknesak bir yapıya sahip keskin ikili kuttuptan değil; parçalı bir koalisyonlardan oluşmaktadır. Farklı etnik, mezhepsel yapılardan ve iktisadi sınıflardan gelen elitlerin oluşturduğu bu koalisyona, muhafazakâr ve milliyetçiler başta olmak üzere liberal ve soldan da farklı siyasal fraksiyonlardan gelen elitler de dahildir. Ancak bu koalisyonun ana omurgasını orta sınıftan gelen, iyi eğitilmiş, muhafazakâr yeni kuşak elitler oluşturmaktadır. Bu çalışmada bu yapı tarafımızca "bir koalisyon olarak yeni elitler" olarak nitelenmektedir.

Burada koalisyon nitelemesi, Alman asıllı siyaset bilimci Otto Kirchheimer'in "Catch-All Party" (Hepsini Yakala Partisi) sınıflamasına gönderme yapmaktadır. "İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batılı ülkelerde gelişmeye başlayan bu parti tipi, ne tam anlamıyla bir kadro partisi, ne de tam anlamıyla bir kitle partisi sayılamaz. Sınıf çizgilerini aşarak mümkün olduğu kadar geniş bir seçmen kitlesine hitap etmeye çalışan, ideolojik eğilimi oldukça yumuşak, pragmatik yönü ağır olan Catch All Party türü partilerin amacı, toplumsal yapıdaki değişiklikler sonucu sayıları giderek artan marjinal seçmenleri ılımlı bir programla kendi yanlarına çekmek ve böylece kitlesel tabanlarını olabildiğince genişleterek iktidar olabilmektir (Kapani, 2009: 192)". Siyaset bilimciler arasında, Türkiye'de Anavatan Partisi ve Adalet ve Kalkınma Partisi'nin bu kategoride yer aldığı görüşü kabul görmektedir. Bu bağlamda "elit koalisyonu", toplumsal yapıdaki değişiklikler sonucu, sınıf çizgilerini aşarak, farklı etnik, dini, ekonomik ve sosyal kesimden geniş bir halk kitlesinin özelliklerini yansıtan, marjinal ve katı olmadıkça pragmatik yönü ağır basan farklı siyasal fraksiyonlardan elitlerden oluşmaktadır. Bu koalisyon toplumsal yapıdaki tarihsel, sosyolojik, ideolojik, ekonomik ve nihayet siyasi birtakım değişikliklerin bir tezahürüdür: Tanzimat döneminde Batıcı-Doğulu çatışması olarak başlayan merkez-çevre mücadelesi, çok partili hayat ve özellikle Demokrat Parti'nin iktidarı ile derinleşmiştir. 1980'li yıllardan sonra sağ partilerin iktidarı, 1990'lı yılların ikinci yarısından sonra Refah Partisi belediyelerinin icraatları ile somutlaşan "Yeni Elitler", Ak Parti iktidarları döneminde belli bir olgunluğa erişmiştir.

Yeni Elitlerin izlerini bugün, "Üniversitelerde, bürokraside, sivil strateji merkezlerinde ve özellikle medyada görmek mümkündür. Bu nedenle "yaşanan elit değişiminden ziyade elit tekelinin kırılması, elitlerin çeşitlenerek çoğullaşması ve devlet elitlerinin dönüşümüdür. Halkın taleplerini iktidara taşıyan Ak Parti ile birlikte çalıştığı elit kadro-

ları da buna uygun davranmaya başlamıştır (Yılmaz, 2011: 58)”. Bu çerçevede bir diğer gelişme de, özellikle strateji ve dış politika alanında bilgi biriktiren, araştırma yapan, İslam dünyasıyla organik ilişkiler kurmaya yönelik bir yapılanma ve ‘formasyon’un oluşmaya başlamasıdır. Bu, aslında kendi başına önemli bir gelişmedir. Dış politik alanında, askeri strateji konularında, savunma meselelerinde Türkiye belki de tarihinde ilk kez devlet ya da devletin tanımladığı dalga boyu dışında yer alan sivil bilgi ve refleksiyon haline tanık oluyor. Buna denk düşen bilgi havuzları kuruluyor. Sözünü ettiğimiz ‘Yeni Elit’, biraz da bu havuzlarda yetişiyor, şekilleniyor, siyasi iktidara yeni ve genç üst düzey danışmanlar ürettiyorlar. Bu seçkinlerin AK Parti’nin siyasi tasavvuru<sup>3,4</sup>, Yeni Türkiye tarifi taşıyıcı unsuru olduğuna şüphe yoktur (Bayramoğlu, yenisafak.com)”. Yine de bugün hâlâ Türkiye’nin en temel sorunlarından biri, teknolojiyenin iş dünyasına, medyadan bürokrasiye kadar her alanda, manevi değerlerini ve milli kültürünü önceleyen elitlerini yetiştirmede sürdürülebilir bir stratejinin ve perspektifinin olmamasıdır.

Böylece tarihsel, ekonomik ve siyasi

gelişmeler ışığında yaşanan elit dolaşımı neticesinde, bugün Türkiye’de iki tür elit yapısından söz edilebilir. Bunlardan biri ana omurgasını orta sınıf liberallerin-muhafazakârların oluşturduğu çevreden gelen “bir elit koalisyonu olarak Yeni Elitler”; diğeri ise eskiden merkezde olan ve artık muhalefet olarak varlığını devam ettiren elitlerdir. Bu iki tür elit formu ise, dört kategoride anlatılabilir.

a) Önceden merkezde yer alan ve muhalefet yaparak varlığını sürdüren muhalif elit tipleri: Bu elitlerin büyük bir bölümü önceden merkezde olan ve varlığını muhalefet yaparak devam ettiren elitlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla bu kategorideki elitler, Türkiye’de güncel politik değişimi ve elit döngüsünü kabullenememektedirler. Dolayısıyla içinde sosyal, kültürel, ekonomik ve ideolojik birçok muhalif anlayış barından bu kategorinin ana omurgasını ise daha çok, Batılı-modernleşme yanlısı, seküler elitler oluşturmaktadır.

b) Çevrenin eliti olarak ortaya çıkan ve “elit koalisyonuna dâhil olmayarak muhalif şekilde varlığını sürdüren “Yeni Elitler”: Bu kategoride yer alanlar tarihsel konum, kültürel değerler ve politik anlayış olarak çevreden gelen; ancak elit koalisyonuna dâhilken koalisyondan ayrılarak muhalif olarak varlığını sürdüren elitlerden oluşmaktadır. Aslında bu kategori içinde aynı siyasal görüşten ve tarihsel konumdan gelip, (hiçbir zaman) koalisyon içinde yer almamış elitleri de saymak mümkündür.

c) Önceden merkezde yer alıp; sonradan “koalisyona” dâhil olan elit tipleri: Bu elitler, eskiden merkezde yer almalarına karşın; zamanla çevreden gelen Yeni Elitlerin omurgasını oluşturduğu elit koalisyonuna dâhil olmuşlardır. Bu kategoridekiler eski çevreden gelen, iyi eğitilmiş orta sınıf muhafazakârlar tipolojisine uymasa da; elit koalisyonuna uymak suretiyle, Yeni elitlere entegre olan ve onlarla uzlaşan elitlerden oluşmaktadır. Güncel siyasette yer yer bunun çelişkileri de his-

<sup>3</sup> AK Parti, sınıf, din, etnisite ayrımı yapmadan tüm kesimleri içlemeye çalışan bir ‘Catch-All’ partisi. “İşçinin hakkını yemeyin” diyen de Erdoğan, “İşverenleri şeytanlaştırmayın” diyen de. Ancak elbette iktidara gelen her partide olduğu gibi AK Parti’de de son dönemde ortaya çıkan ve Cumhuriyet elitlerine benzer, ‘yeni muhafazakâr elitizmi’ diyebileceğimiz bir kavramsallaştırmanın içini doldurabilecek bir azınlık mevcut. Ancak ayırt edici olan, fahri danışmanın burada mevcut elitizmi teşhis etmesi değil, bilakis olumluyor olmasıdır. (...) Evet, AK Parti zaman içerisinde kendi elit sınıfını oluşturdu, oluşturuyor. Ancak bu elit sınıfın elitizm taslayarak taban ile tavanın arasını açmasına izin verilirse, karşımıza çıkacak olan bir hüsrana tablosudur. Çünkü elitizmin, her koşulda yozlaşmadan başka bir sonuç getirmeyeceği tarihi tecrübelerle sabittir (Kaplan, sabah.com.tr)

<sup>4</sup> Şurası bir gerçek, Türkiye’de yeni muhafazakâr kesim yükselen değeri oluşturuyor. Modern kesimler ise düşüşe geçen değeri temsil ediyor artık. Hatta eskinin öteki Türkiye’si olan muhafazakâr kesimin yerini yeni öteki Türkiye olarak modern kesimin aldığı söylenebilir (Turgut, haberturk.com).

sedilebilmektedir. Şöyle ki, 'eski elite' dâhil olup da 'yeni elit'le bir nevi koalisyon yapan gruplar, bir taraftan; Batıcı bazı duyarlılıklarını devam ettirmeye çalışırken; yeni elitizmin duyarlılıklarıyla da yakınlaşma içine girmek zorunda kalabilmişlerdir. Bu gruplar eski elitler tarafından olumsuz şekilde görülürken; yeni elitler tarafından da, yer yer kuşkuyla karşılanmıştır. Bu açıdan en tartışmalı elit kategorisini oluşturmaktadır.

d) Ana omurgası çevreden gelen, orta sınıf, iyi eğitilmiş muhafazakâr-milliyetçilerden oluşan "Yeni Elit" tipleri: Bu kategoridekilerin büyük çoğunluğu eski çevreden gelen yeni merkez elitleridir. Bunlar orta sınıftan gelen, iyi eğitilmiş, zamanın ruhunu anlayabilmiş, milli ve manevi değerlerinin özgüvenine sahip, muhafazakâr ve milliyetçi elitlerdir. Bu kategori "elit koalisyonu"nın nüvesini oluşturmaktadır. Türkiye'nin yakın geleceğinde başını sol ve liberalerin çektiği bir yapı "elit koalisyonu"ndan çekilecek ve ya itilecek olursa; elit koalisyonu milliyetçi-muhafazakârlardan oluşan çekirdek ittifakla yoluna devam edecektir. Bu durum akraba iki siyasal görüşün, kendini var eden çevre değerlerine dönme iradesi olarak da okunabilir.

Son iki kategorideki (c-d) elitlerden oluşan "Elit Koalisyonu"; farklı etnik, sosyal, kültürel yapılardan, farklı ekonomik sınıflardan ve aşırı marjial olmadığı sürece, farklı ideolojiden elitleri bünyesine katmayı başarmıştır. Daha da önemlisi bu elit koalisyonu ile kendi bünyesine kattığı farklı elit gruplarının değerlerini ve birikimlerini sentezleyerek, kendine özgü bir Muhafazakâr/Doğulu kimliği ve elit inşasını gerçekleştirmiştir. Bu dönüşüm Türk siyasetinde çok önemli bir değişime denk düşmektedir. Özellikle 2002 yılı sonrasında, daha önce etkili olan Batıcı elit grupları, etkilerini hepten kaybetmeye başlamışlar ve yerlerini "Bir Elit Koalisyonu Olarak Yeni Elit"e bırakmışlardır. Burada "Halk-Elit-İktidar" arasında bir bütünleşme olmuştur. Önceden halkın değerleri ile elitlerin değerleri arasında bir kopukluk ve zıtlık varken; son

dönemlerde halkla-elitler bütünleşmiştir. Keza; daha önce halk kendine yakın gördüğü bir grubu iktidara getiriyor; ama onları muktedir kılamıyordu. Çünkü devleti esas yönlendiren elit gruplar Batıcı'ydı. Bu sebeple 'devlet elitleri', muhafazakâr kararlar alsa da, halk nezdinde bir karşılık bulamıyor; halk, yönetimle tam bir bütünleşme yaşayamıyordu. Halkın belirlediği iktidarlara muktedir olanlar arasındaki bu örtüşmezlik, halk nezdinde bir yabancılaşmaya ve temsil edileme hissine yol açıyordu. Son dönemlerde ise halkın iktidar yaptıklarını, muktedir de görebilmesi, daha önce iktidar yapılarından öteleyen geniş halk kesimleriyle yönetim-halkla elitler(i) arasında bir bütünleşme ortaya çıkmıştır. Bu bütünleşme sayesinde, muhafazakâr halkın geleneksel olarak daha önceden pekte savunmadığı ya da savunmayacağı bir takım reel politikalar, elitler aracılığıyla halk nezdinde meşrulaştırılabilmiş ve rahat bir şekilde kabul görmüştür. Burada halk-iktidar arasındaki bütünleşmede, sadece muhafazakâr elitlerin değil; liberal ve sol kanattan elitlerin de etkisinin olduğunu vurgulamak gerekir. Bu durum şunu gösterir ki, daha önce merkezde olan bazı elitler, belli durumlarda yeni merkezle kaynaşmış ve onlarla iç içe geçmiştir. Bu durumda oluşan 'yeni merkez' hem eski merkezden, hem de 'eski çevreden' gelen elitleri birleştirebilmiş, kaynaştırabilmiş ve sentezleyebilmiştir. Bu yeni süreç, elit merkezli Doğulu-Batıcı çatışmasının değişmekte olduğuna da işaret eder. Artık değişimin eksenini Doğulu-Batıcı aydınların tekeline, halkın iradesine doğru kaymaktadır. Bunda çalışmada derinlemesine irdelenen sosyal, ekonomik ve siyasal değişim(ler)in olduğu kadar; Türkiye'de eğitimin, gelir düzeyinin artması, kitle iletişim araçlarının sayısında ve çeşitliliğinde muazzam gelişmelerin olması ve hatta küreselleşme, modernleşme gibi gelişmelerin de etkisi vardır. Artık halk, ne kadar Batıcı olabileceğine ve yahut ne kadar Doğulu kalabileceğine aşağı yukarı karar verebilecek imkânlarla ve demokratik olanaklara sahiptir

## SONUÇ

Türkiye’de politik değişimi anlamak yolunda tek bir paradigmadan veya tek bir parametreden hareket etmek son derece yanıltıcı olabilir. Ancak bunun için en uygun enstrümanlardan biri, kuşkusuz, Türkiye’deki elit değişiminin ve mücadelesinin izini sürmektir. ‘Her toplumun bir merkezi vardır’ diyen, Şerif Mardin, ‘merkez’ olarak adlandırdığı, dönemin devlet bürokrasisi, aydınlar ve asker seçkinlerden oluşan, devrimci ve türdeş yapıda olan sayıca az, küçük bir elit grubun; ‘çevre’ diye adlandırdığı, köylü ve eşraftan oluşan türdeş olmayan bir yapıya sahip toplumun büyük çoğunluğunu orantısız bir emretme eğilimiyle, tepeden inme bir şekilde yönettiğini ifade etmektedir. Buna göre Mardin’in popülerleştirdiği ‘merkez-çevre kuramı’ büyük oranda klasik elitizm teorisinden beslenmekte olup en büyük etkisi taşra ve çevre siyasetinin nasıl sınırlandırıldığını çarpıcı tespitlerle göstermiş olmasıdır. Ancak Mardin’in merkez-çevre teorisi, zamanının ruhunu ifade etmede son derece kullanışlı olsa da, günümüz siyasasını açıklamak ve anlamak için bir o kadar yalınkat ve anakronik kalmaktadır. Keza, sosyal teoride, her teorinin ancak içinden çıktığı toplumun ve dönemin bir yansıması olabileceğine dair haklı bir kabul vardır.

Bu kabulden hareketle bu çalışma; tarihsel, sosyolojik ve siyasi bir takım evrilmelerle merkez ve çevrenin, düz anlamıyla alt-üst olduğunu, Mardin’in Türk siyasal hayatına kazandırdığı merkez-çevre kuramının ilk tespitlerini içeren sosyolojik ve politik denklemde bariz değişimler yaşandığını iddia etmektedir. Zamana yayılı ve Türk sosyolojisi ile uyumlu bu evrimde çevre gelmiş merkeze yerleşmiş, eski merkezin bir kısmı yeni merkeze entegre olmuş, bir kısmı muhalif elitler olarak varlığını devam ettirmiştir bir kısmı çevre konumuna geçmiştir. Bu çalışmada bu süreç altı evrede ele alınmıştır. Bu evrelerin başlangıcı, tam olarak Osmanlı modernleşmesiyle başlar. Bu dönemde, Tanzimattan

tek parti iktidarına kadarki süreçte, ulema elitlerinin de yer aldığı merkez, 1923-1946 yılları arasında, özellikle dinin liberalleşmesi ve laikliğin temel değer olarak benimsenmesiyle, başta siyasal alandan olmak üzere tüm kamusal alandan çıkarılmıştır. Böylece Türkiye’de merkez-çevre adı altında Doğulu-Batıcı mücadelesi de başlamıştır. Bu mücadelenin nevi şahsına münhasır birçok yönü vardır. Ancak en dikkate değer özelliklerinden biri, diğer toplumlarda yaklaşık aynı dönemlerde ortaya çıkan bu tarz mücadeleler, sınıfsal temelli; Osmanlı’da merkez-çevre adı altında ifade bulan siyasi ve sosyal yarılama lar elit odaklıdır.

Osmanlı’nın son dönemlerinden beri, (özellikle Tanzimattan beri), Türkiye’de merkez-i temsil eden Batıcı elitlerle, çevreyi/taşrayı temsil eden Doğucu elitler arasında derin çatışmalara ve kesif kutuplaşmalara sebep olan bu mücadele, son dönemlerde daha da yoğunlaşmıştır. Türk elitlerini ikiye bölen ve şimdiye kadar çoktan halledilmesi gerekirdi denilebilecek kadar eski olan bu mücadelede; Türkiye’nin geniş bir halk tabanına dayanan geleneksel kanadı, Osmanlı-Türk değerlerinin muhafaza edilmesi gerektiği inancından hareketle Türkiye’nin yerinin Doğu olduğunu iddia etmektedirler. Buna karşın Türkiye’nin Batıcı kanadı ise; Batı’nın bilim ve teknoloji-deki üstünlüğüne vurgu yaparak, ulaşılmak istenen bir medeniyet düzeyi olarak Türkiye’nin yerinin Batı olduğuna inanmaktadırlar. Osmanlı’nın son dönemlerinden beri Batı tarzı modernleşme yanlısı elitler nezdinde, Batılılaşma fikrinin, gelişmenin ve hatta müreffeh bir toplum olmanın önünde en büyük ve güçlü engellerden biri din(darlık) olmuştur.

Başlangıcından günümüze kadar, Türkiye’de eğitim ve gelir düzeyinin yükselmesi, kültürel yaşamın modernleşmesi ve 1946 yılında çok partili hayat ve özellikle Demokrat Parti’nin iktidara gelmesiyle iki görüntü ortaya çıkmıştır. Birincisi, kurucu ikti-

dar döneminde kamusal hayattan çekilen çevre değerleri ve din merkeze yeniden taşınmaya başlamıştır. İkincisi ise, merkez-çevre arasındaki uçurum kapanmaktan ziyade derinleştirmiş ve merkez-çevre hizipleşmesi, hassas bir toplumsal ve siyasi fay hattına dönüşmüştür. Nitekim seçimler vasıtasıyla çevrenin belirlediği adaylar, merkeze nüfuz etmeye ve iktidara gelmeye başlasa da; merkezin müsaade ettiği kadar, iktidarda muktedir olabilmişlerdir. Bu durum çevrede/taşrada siyasete yabancılaşmaya sebep olduğu kadar temsil edilmeme hissiyatı ve hazımsızlık durumu da yaratmıştır. 1980'lerle birlikte çevre artık merkeze nüfuz etmeye ve açıktan mücadele etmeye başlamıştır. Bu dönemden sonra merkez, Kalaycıoğlu'nun ifadesiyle (2009a) asker/sivil, Kemalist/İslamcı, liberal/muhafazakâr, devletçi/serbest piyasacı vd. gruplarla bezenerek, bazı durumlarda birbirleriyle kesişen bileşimler halinde parçalı bir yapı arz etmeye başlamıştır. Çok partili hayat döneminde, 1960, 1971, 1980 darbeleri ve hatta 28 Şubat 1997 muhtırası da dâhil olmak üzere, merkez, darbeleri merkez-çevre ilişkisini başlangıç ayarlarına döndürmek üzere bir araç olarak kullanmaya başlasa da; bu çabaların etkileri kalıcı olmamıştır. Bu durum eski merkezin zamanın ruhunu anlayamamakta ısrarı şeklinde okunabilir. 1980'li yıllardan sonra sağ partilerin iktidara gelmesi, 1990'lı yıllarında ortasından sonra sağ belediyelerin reel politikalarından duyulan memnuniyetin de etkisi, 2000'li yıllara gelindiğinde de özellikle kitle iletişim araçlarının sayısının ve çeşitliliğinin artması, küreselleşme ve modernleşmenin tesirlerinin Türkiye'de hissedilmeye başlaması ve merkez-çevre dönüşümü hızlandırmıştır. Özellikle Ak Parti'nin iktidarları döneminde ana omurgasını orta sınıf, liberal muhafazakârların oluşturduğu bir "elit koalisyonu olarak Yeni Elitler" somutlaşmıştır. Bu elit koalisyonu Mardin'in merkez-çevre kuramında ifade ettiği gibi yeknesak ve insicamlı bir yapıda değil; bir koalisyonla birleşmiş ana omurgasını Yeni Elitler'in oluşturduğu parçalı bir yapıdır. Böylece Yeni elitlerin

geliştirdikleri karmaşık ve çok yönlü ilişkiler ağının günümüz Türkiye'sinin demokratik elitizm altyapısını oluşturduğu söylenebilir. Özellikle Ak Parti döneminde olgunlaşan bu elit koalisyonu; önceden halkın iktidar yaptığı; ancak muktedir göremediği elit dönemlerinden; halkın iktidar yaptığı ve iktidar yaptıklarını muktedir gördüğü bir elit dönemine tarihsel, sosyolojik ve siyasi bir evrilmenin tezahürüdür. Diğer taraftan, daha önceleri, muhafazakârlık-milliyetçilik, halkın çoğunluğu için toplumsal bir mizaç iken; son dönemlerde halkın kendi elit kitlesini oluşturması ve dahası seçtiğini iktidar yapabilmesi yani siyasi olarak muktedir kılabilmesiyle, muhafazakârlık, Türk toplumu açısından, 'bir politik ideoloji' boyutuna ulaşmıştır. Bu açıdan 'Yeni Elitler' halkla devlet arasında bir kaynaşma ve hatta geçişkenlik kanalı olarak işlev gördüğü gibi yönetimleri daha güçlü hale de getirmiştir. Zira geçmişte devletten ve siyasetten kendini dışlanmış olarak hisseden halk, artık kendini siyasa da daha makbul ve değerli hissetmektedir<sup>5</sup>. Çünkü elitler toplumun farklı isteklerini ve karmaşık yapısını yansıtabilen bir siyasi araç olma misyonu taşıyarak, kanaat önderi görevi de üstlenmiştir. Bu da Türkiye'de demokrasinin daha halkçı ve kurumsal olmasına katkı sağlamıştır.

Sonuç olarak, bu çalışma; Türk siyasetini anlamada anahtar kavramlardan biri olan merkez-çevre kuramını "devletten yana olanlar; toplumdaki olanlar", "doğru olanlar; yanlış olanlar" şeklinde indirgemeci bir üsluba veya gayrete girmeden yeniden gözden geçirme ve Türkiye'de politik değişimini elit-

<sup>5</sup> Hatta Ak Parti'nin uzun süreli, toplumun çoğunluğundan yüksek oranlarda oy almasının altında bu memnuniyeti arayan akademisyenler, gazetecilerde bir hayli fazladır. Mesela, Murat Somer, Alev Alatl'nın 21 Ocak 2014'te Yeni Şafak Gazetesi'nden şu alıntıyı kullanıyor: "Yerliler iktidara gelsinler diye verdim... Yerlilerin önündeki eğitimsel engeller kalsın, nepotizm, aferizm Allah rızası için son bulsun diye verdim. Bu ülkede ecnebi gibi yaşayan, Çiller, Yılmaz, hatta Ecevit gibi expat'lardan ve ekürilerinden usanmıştım. Toplum mühendisliği törpülensin diye oy verdim. Devlet, millet içindir şiarını tuttuğum için oy verdim"

ler üzerinden okuma gayretidir. Aynı konudaki, özellikle sonraki ampirik çalışmaların bu konuyu başka yönleriyle ele alması, Türkiye’de karmakarışık olan politik kültürünü anlamaya yönelik bilgi havuzuna farklı ve değerli katkılar sunacaktır.

#### KAYNAKÇA

- Arslan, A., (2004), Türkiye’de Ordu, Din ve İdeoloji, International Journal of Human Sciences, ISSN: 1303-5134, Vol: 1, No: 1,
- Bayramoğlu, A., AK Parti ve Seçkinleri, <http://www.yenisafak.com/yazarlar/alibayramoglu/ak-parti-ve-seckinleri-34604>
- Berkes, N., (2009), Türkiye’de Çağdaşlaşma Olgusu, Der: Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay İçinde, ss: 517-557, Bursa: Dora Yayınları.
- Daver, B., (1965), Az Gelişmiş Ülkelerde Siyasi Elitler, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: XX, No: 2, Ankara: Sevinç Matbaası.
- Ercan ve E., (2015), Türkiye’de Ekonomik Elit Davranışları ve Bir Ekonomik Seçkinler Örgütü Olarak TÜSİAD, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 41, ss: 397-406, ISSN: 1307-9581,
- Ergüden, Ü., (2009), Türkiye’de Değişen Seçmen Davranışı Örüntüleri, Der: Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay İçinde, ss: 517-557, Bursa: Dora Yayınları.
- Göle, N., (1999), Modernleşme Bağlamında İslâmi Kimlik Arayışı, İçinde Ed: Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba, Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Göle, N., (2009), 80 Sonrası Politik Kültür, Der: Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay İçinde, ss: 517-557, Bursa: Dora Yayınları.
- Huntington, S., P., (2006), Medeniyetler Çatışması mı? Der: Murat Yılmaz, Ankara: Vadi Yayınları.
- Kahraman, H., B., (2010a), Türk Siyasetinin Yapısal Analizi -1-; Kavramlar, Kuramlar, Kurumlar, İstanbul: Agora Kitaplığı Yayınları.
- Kahraman, H., B., (2010b), Türk Siyasetinin Yapısal Analizi (II), 1920-1960, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Kalaycıoğlu, E., (2009a), Türkiye’de Politik Rejimin Evrim ve Yasama Sistemi, Der: Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay İçinde, ss: 391-415, Bursa: Dora Yayınları.
- Kalaycıoğlu, E., (2009b), 1960 Sonrası Türk Politik Hayatına Bir Bakış: Demokrasi Neo-Patrimonyalizm ve İstikrar, Der: Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay İçinde, ss: 517-557, Bursa: Dora Yayınları.
- Kalaycıoğlu, E., ve Sarıbay, A., Y., (2009), Tanzimat, Modernleşme Arayışı ve Politik Değişme, Der: Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay İçinde, ss: 9-39, Bursa: Dora Yayınları.
- Kanbir, F., (2014), Türkiye’deki Seçkinlerin Toplumsal Yapıda Dönüşümü: Hegemonik Konumaki Elitler, Cilt: 7, Sayı: 34.
- Kapani, M., (2009), Politika Bilimine Giriş, Ankara: Bilgi Yayınevi Yayınları.
- Kaplan, H., Ak Parti’nin Elitleri, <http://www.sabah.com.tr/yazarlar/hilalkaplan/2016/05/11/ak-partinin-elitleri>
- Kazancıgil, A., (2009), Türkiye’de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm, Der: Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay İçinde, ss: 207-233, Bursa: Dora Yayınları.
- Kılıçbay, M., A., (2009), Atatürkçülük ya da Türk Aydınlanması, Der: Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay İçinde, ss: 207-233, Bursa: Dora Yayınları.
- Kışlalı, A., T., (2010), Siyaset Bilimi, Ankara:

- İmge Kitabevi Yayınları.
- Köker, L., (1995), *Kimlik, Meşruluk ve Demokrasi*, Der: Ergun Özbudun, Ersin Kalaycıoğlu, Levent Köker, Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- Mardin, Ş., (2009a), *Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri*, Der: Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay İçinde, ss: 121-159, Bursa: Dora Yayınları.
- Mardin, Ş., (2009b), *Tanzimattan Sonra Aşırı Batılılaşma*, Der: Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay İçinde, ss: 39-91, Bursa: Dora Yayınları.
- Murat S., *Demokrasi ve Karşı-Elitler*, <http://t24.com.tr/yazarlar/murat-somer/demokrasi-ve-karsi-elitler,8356>
- Ortaylı İ., (1998), *Osmanlı Seçkinleri, Bahri Savcı’ya Armağan*, Ankara.
- Ortaylı, İ., (2009), *Tanzimat Adamı ve Tanzimat Toplumu*, Der: Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay İçinde, ss: 91-121, Bursa: Dora Yayınları.
- Özbudun, E., (1995), *Türkiye’de Devlet Seçkinleri ve Demokratik Siyasal Kültür*, Der: Ergun Özbudun, Ersin Kalaycıoğlu, Levent Köker, Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, ss: 1-42, Ankara.
- Sarıbay, A., Y., (2009), *Türkiye’de Demokrasi ve Sivil Toplum*, Der: Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay İçinde, ss: 645-667, Bursa: Dora Yayınları.
- Sesli, M., ve Demir Ş., (2010), *Türk Siyasi Elitlerin Toplumsal Kökeni (1920-1950)*, Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 21, Kırgızistan.
- Smith, A., D., (1996), *Toplumsal Değişme Anlayışı, İşlevselci Toplumsal Değişme Kuramının Bir Eleştirisi*, Çev: Ülgen Oskay, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Szyliowicz J., S. (1995), "Türkiye’de Seçkinlerin Kökeni Üzerine Bir İnceleme: Mülkiye’nin Rolü", Çev: Bülent Duru, Berk Mesutoğlu ve Murat Sevinç, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Aralık 1995, No:186, C.XIX, s.6-22.
- Toprak, B., (2009), *Türkiye’de Dinin Denetim İşlevi*, Der: Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay İçinde, ss: 445-459, Bursa: Dora Yayınları.
- Turan, İ., (2009), *Türkiye’de Siyasal Kültürün Oluşumu*, Der: Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay İçinde, ss: 517-557, Bursa: Dora Yayınları.
- Turgut, S., *Türkiye’de Elit Değişimi*, <http://www.haberturk.com/yazarlar/s-erdar-turgut-2025/740492-turkiyede-elit-degisimi>
- Uyar, H., (2007), *Atatürk Dönemi İç Politikası (1920-1938)*, Ed: Süleyman İnan, Ercan Haytoğlu, Yakın Dönem Türk Politik Tarihi, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yılmaz, N., (2011), *2000’li Yıllarda Elitlerin Dönüşümü: Devlet, Siyaset ve Batı*, Ed: Ahmet Demirhan, Türkiye’de Toplum, Meydan Yayınları, ss: 51-74, İstanbul.